

56.

615
9-M
71
A SZÉKELYEK

S

EGY RÉGI BAJ.

IRTA

TUSNÁDI.

KÜLÖNNYOMAT

AZ „ALFÖLD“ CZIMŰ NAPILAPBÓL.

KIADTÁK

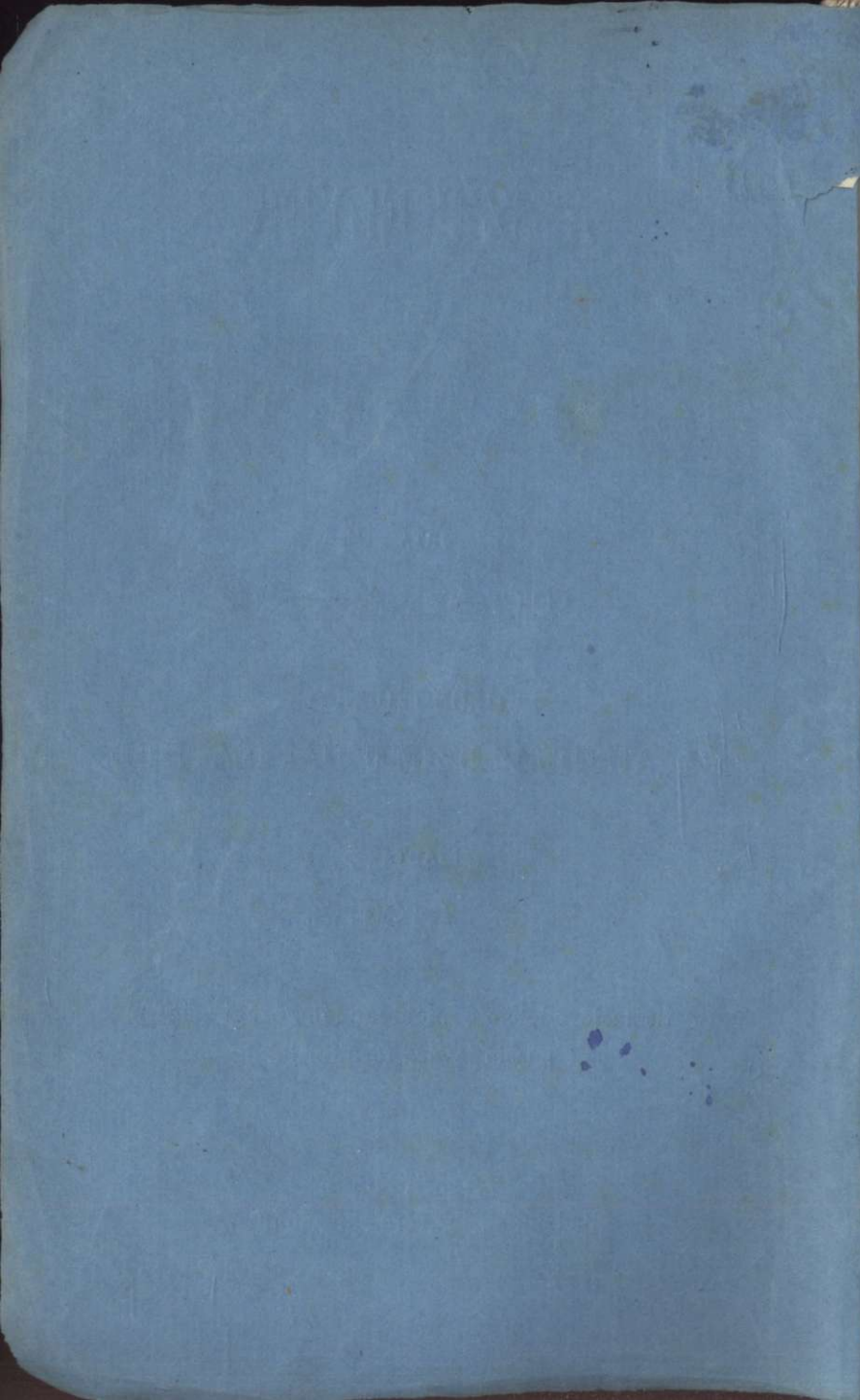
B. K. és R.

A sz. udvarhelyi r. k. Gynnasium könyvtárának
A tiszta jövedelem a moldva-oláhországi magyar
missio javára fordittatik.

12.392
Tusnádi Mihály Jákó

Arad, 1863.

Bettelheim testvérek bizománya.

10 kr 615/ 56.
A SZÉKELYEK

S

EGY RÉGI BAJ.

IRTA

TUSNÁDI.

KÜLÖNNYOMAT

AZ „ALFÖLD“ CZIMÜ NAPILAPBÓL.

KIADTÁK

B. K. és R.

A tiszta jövedelem a moldva-oláhországi magyar
missio javára fordittatik.

Arad, 1863.

Bettelheim testvérek bizománya.

25438

„Multiplicasti gentem, et non magnificasti laetitiam.“
Isaiae 9. 3.

Egy szó az olvasóhoz.

Ime a röpiratok ezen termékeny korában egy új brochure, mely szintén a közönség figyelmére tart minden szerénysége mellett is egy kis igényt! S ezt minő alapon? — kérde tán némelyik olvasni akaró? Igaz, hogy a szükkölködő, vagy a fájdalmakkal küzdő sem egyhamar felelhetne azon kérdésre: minő jognál fogva nyilnak meg könyörgő, illetőleg panaszló ajkai; mindazáltal a meghallgatásra emberiségi okoknál fogva is számít. Én formuláztam okaimat, szives olvasó! Tolle, lege! vedd és szánj e néhány lapnak egy pár tán különben is üres órát: ez alatt lesz időd nemcsak elolvasni, hanem egy kissé megszívlelni is a tárgyat: a székek kivándorlási ügyét.

— Ah! nem korszerű tárgy, kivitele pedig zilált nemzetéleti viszonyaink közt éppen gyakorlatiatlan.

Igazad lehet; themánknak, a székek rendszeres gyarmatosításnak gyakorlati kora rég nem volt; de hogy legyen, előbb eszedbe és jóindulatu szivedbe kell a székek ügyét begyarmatosítanunk, hogy az ebbeli cselekvés korának koránya minden alkalommal ébren találjon.

Hogy pedig e tervépitményünk, vagy — illetékesen szólva — csupán bizonyos részre figyelmeztető székely „lármafá“nk irányában az inkább kritikus, mint okulni akaró olvasó is tájékozva legyen: ezennel kijelentjük, hogy, habár szózatunk hitelét és hitét a miénk gyanánt elfogadni s azt védeni is készek vagyunk; ha mindazáltal egész nagyfontosságú tárgyunk fölfogásában és keresztülvitelében az olvasó nem annyira egy politiko-diplomatikus ész félig elrejtett manoeuvre-it, mint az érző sziv természetes kinyomatát fogja észlelni: ám egészítse ki az ő jóakarata ezen hiányt, annyit mindenesetre alkalma lévén megismerni, hogy a magyar nemzettest legegyenesebben mellőzött szenvedő tagja „egy régi baj“-ának ügyében megfelelő egyenességgel emelt szót a két Magyarhaza minden jókeblű, különösen itt tényezőképen fölléphető lelkes polgárához annak a jobb sorsra érdemes szegény székely fajnak mélyen érző fia.

***-on, január 18 1863.

A szerző.

I.

A „Magyar Sajtó“ 264. száma a főnebbi czim alatt érdekes czikkeket kezdett közleni Jó kai tollából. Fölöttébb érdekelt ez üggyhöz való hozzászólás engemet; s minthogy meg vagyok győződve arról, miszerint az a bizonyos „régibaj“ megismerése és orvoslása nemcsak a patiens Erdély polgárainak, hanem a testvér Magyarhon, s jelesen az itt kiválólag érdeklendő magyar Alföld hú fiainak is közérdekében fekszik: nem fog ártani ez ügyet emez Alföld közlönyének, a hasonnevű „Alföld“ t. olvasóival is megismertetni, hogy valaha a régi közbajon közösen lenne segítve!

De ugyan mi is ezen régi baj, melyről keresztelése előtt már is beszélénk? A széke-lyek kivándorlási ügye az, melyről a magyar, ha időnkinti történelmi és statistikai tényeket nem tud is, nem hiszem, hogy századok óta ne értesült volna észrevétlenül is azon hiányról, mely az Erdély felőli népesedés régi pangása, sőt sülyedésében nemzetközileg volt észlelhető. S e bajon még sem lőn soha semmit segítve; nem, mert hasonló volt az egy lassan, de annál biztosabban működő aszkórsághoz, mely rázkodtató változásokat nem idéz a test-

ben elő, s azért pusztításának nyomaival idővel, mintegy megszokik a beteg, hogy az elébb-hátrább biztos halál rá nézve annál meglepőbb legyen. Éppen így fogy és sorvad a közös nemzettest is a székelyeknek csaknem már négy század óta tartó kivándorlása által, s a nemzet orvosai még sem siettek ezen veszélyes bajon segíteni, sőt azt kellően felismerni sem.

Ha voltak is, természetesen inkább a székely nemzet fiai közül, kik közvetlenebbül érezve a bajt, panaszaikat s a teendő lépésekre szolgálándott nézeteiket a barátságos körökből a nyilvánosság terére is átvitték: szavaik általában elhangzottak, s mi legfájóbb, rendesen — viszhang nélkül. A közbaj iránt a közérzület annyi figyelemmel sem volt, hogy azt fölismerve legalább elismerő szóval viszhangoztatta volna. Pedig ez elhangzó szótól is még mindig távol leendett a tetteleges buzgalom, mely az ígét testté lett volna változtatandó.

Ily viszonyok közt valóságos nyereségnek s a még közvéleményi állástól is távoleső kivándorlási ügyre nézve történt lépésnek kell tekintenem azt, hogy a Magyarhaza egyik legünnepeltebb írója, minő Jókai, tekintélyes lapjában fontos szavakkal szólott az ügyhöz, s egészséges nézeteket közlött ezen baj jóvátétele iránt, erélyesen viszhangoztatva azon indítványt, hogy a székelyek kivándorlásának más irány adatnék Moldva és Oláhhon helyett, s például a ma is kellő népességi arányt föl nem mutatható magyar Alföld felé tereltetnék? Az „Idők Tanuja“ 58. és 72. idei száma hozott vala ez érdemben hasonszerű indítványokat; de a magas lármás

külpolitika zsibaja megfojtá a több figyelemre érdemes szózatokat; másfelől a haza belső vajdó viszonyai sokkal zsibbasztóbban hatottak a nemzettest életidegeire, hogy sem azt érték szerint érezhette, sőt észrevehette volna is. Ide járul, hogy sokszor egy alaptalan előítélet vagy ellenszenv a nyilvánosság valamely közlönye ellen, képes az olvasó közönség egy részével a legüdvösb eszméket és indítványokat a közügy iránti kellő figyelem rovására egyszerűen mellőztetni, nem igyekezvén a sokaság még mai nap sem megkülönböztetni a quis-t a quid-től.

Őszintén meglevén azonban győződve, hogy az elfogulatlan s saját ügyét kellően méltányolni képes magyar közönség elég jó akarattal is fog birni, elmondok én is néhány szempontot arra nézve, hogy a közvélemény hova tovább mindinkább terjedjen és érlelődjék az iránt: mily követelő okok miatt és miképen kellene a székelyek kivándorlási ügyén segíteni!

II.

A mi nagyobb mérvben az európai viszonyokat átalakító népvándorlásnak: ugyanaz volt a székely nemzet kiszivárgásának is oka, a föld terméketlensége t. i. és a tulnépesedés, melyhez időnkint politikai viszonytagok is járultak.

Valljuk meg, a hitvány székelyföld nem érdemlé meg azt a sok szent lelkesedést és reménytelen véráldozatot, melyekkel irányában másfél ezer év óta pazarlással adózott a székely. Az ősidőkben, midőn Attila onnan hordotta szét

világrendítő hadait, megközelíthetlen hegyei és völgyei alkalmas barlangul szolgáltak a fegyverképtelen hun aggok, gyermekek és nők számára, melyben a messze földről hazahordott zsákmányt csak elfogyasztaniok kelle; de meg kell jegyezni, hogy a sziklabarlang alkalmas tartózkodási helyül birtokosainak szolgál ugyan; de termény- és éleltárul egyszersmind nem. És a székelyföld (Siculia) éppen ily fészek vala. Keskeny folyó-völgyeit leszámítva, hidegebb légkörbe ágaskodó hegyei rengetegek által borítvák, melyek a teremítő természet ujmutatása szerint, is inkább vadon, mint művelődésre hivatott emberhon lehetésnek valóságos ellentétéül azon másik székelyföldnek, mely Európának magtára volt, s melyet Sicilia néven ismerünk. Egy hanggal tanusítja ezt a nemzet multja. Mig az idők viszonyai és fejlődése megelégedtek azzal, hogy valamely faj, s így a székely is, mint nomád, mint csaknem egyedül baromtenyésztő nép megélhessen; mig szent István és utódai a székelyek részéről vinni szokott termék-adóval, mi ökrökből állott, megelégedtek; mig a századokon keresztüli fegyveres önfenntartás, a magyar honfoglalási s a kereszténység beültetése alkalmából támadt vérengző harczok tetemesen fogyasztották a nemzetet; mig a tatárjárás pusztító hullámozása érezhetetlenné tett e fajnál is minden népesédesi lendületet és fokozatot: mindaddig a sovány székelyföld lakói anyagi igényeinek könnyen megfelelhetett. De mihelyt megállapodás kezd bejöni a tatárok elvonulása után a magyar nemzet s így a székelyfaj életébe is, mihelyt a ba-

romtenyésztés mellett más népek példájára a földet is két kézzel kezdé művelni, mihelyt irányában is több igénynyel lépett föl az iparral és közlekedéssel ismertebb emberiség: ime már nem férhet sovány hegyei közt a székely; — mit V. István magyar királyunk belátva, vitézségek és hűségök megjutalmazásának ürügye alatt a székelyeknek Thorda- és Fehérmegye között Aranyosszéket adományozá, melynek legjelentékenyebb részét a keresztekkel (kalangya) dus keresztesmező képezi; hogy így az ősinél hálásabb terök nyilnék nekik is, a földművelés jótékonyságában tetemesebben részesülhetni; de egyszersmind a magyar elem ügyét is mélyen gyökerezőleg elősegíteni. Oly intézkedés volt ez István részéről, minőt csak egy magyar faj érdemelhetett és a minőben fájdalom! egyik felséges utóda sem tünteté ki magát, bár sokszor lehetett volna arra alkalmok. Sokszor, mondom, mert a székelyföld művelésre fogékonytalan vala, a nép pedig folyvást szaporodott.

Az erdőtől mindinkább tisztított hegyek kétszeres — háromszoros munka után is nagyon vékonyan kamatoztak, mert természetileg nem valának a szelid földművelés talaiaul szánva. S most miután a rónább vidékeket már lépésnyi keskeny pántlikákra hasogattatta a mindig növekvő szegénység- és szaporodás: mit tesz a székely? Tovább irtogatja erdeit, hogy ekének tágasabb tért szerezzen, s midőn tovább irtogatja, s fáradsága után oly vékony a jutalom, hogy annak élvezete mellett homlokáról a folytonos gond- és munka-sajtolta veriték soha sem

szárad föl: akkor veszi a jobb sorsra érdemes jámbor észre, hogy nedvrekesztő erdei, melyeket kimélytelenül pusztit és éget, elkezdették vonni a legalsó talajtól is azon szükséges nedvet a ritkább eső s harmat miatt, mely annak az eddigi termékenységet biztosította. . . .

Ime ily hazában van a székelység nagy része: elől tűz, s hátul víz között, s melyen ennélfogva a népesedésnek soha jövője nem lehet. Syracusae-ban hajdan több lakos volt, mint most az egész Sicilia szigetén; a Nil hirneves és termékeny völgye, jelesen Thebais ma kietlen pusztaság; miért nem történik ez megfordítva? . . . Mit remélhetni tehát a ma is szikár székelýföldről, mit szegény lakosságának belterjességétől, ha kivándorlása más felé nem irányoztatik?!!

III.

A székelý kivándorlás másik főoka a túlnépesedés. Ezen oknál fogva a székelýföldnek saját határain belül a népesedés gyarapítására nézve már rég megszűnt minden hivatása; hasonlóan a köpü zsongó lakosságához, mely a falakon belül csak bizonyos számig fér meg, azontul rajzania, ki kell vándorolnia. — A székelýségnek ezen magára nézve minden szaporodási képessége mellett meddő állapotát a jelen és a történelmi mult egyiránt tanúsítja.

A fönnebbi cikkben emlitém, hogy miért nem volt kénytelen V. István előtt a székelýföld rajokat bocsátani ki; a folytonosan fogyasztó nemzetéleti viszonyok miatt t. i. főképen pedig

a tatárdulás miatt. Az Anjou-k uralma alatt érintkezésbe jövének a fajrokon törökkel, mely ezután farkaséhhel emészté a magyarnak népesedési előnyeit. — Egyébiránt ezen fogyasztó háboruzások daczára is, melyeket a törökszomszédság követelt, annyira szaporodott a székely, hogy a Hunyadiak a legtöbb csapást ért Hunyadmegyét — székely családokkal ültetgették be.

A székelyek sajátképpi kivándorlása azonban II. Ulászló korában kezdődik, midőn Mátyás halálával a féktelen és önző olygarchia diadalát ülte a királyság fölött. A székelyek Ulászlóhoz benyújtott panasz és kérlevelökben a kiköltözés minatiójával latositják kérelmeket, — mely kiköltözésre közvetlen okul Báthori István vajda és székely ispán zsarnoksága szolgál ugyan, de a dolog főoka a tulnépesedésben állt, melynél fogva a szegényülő nép a számhoz aránylagos adókövetelménynek nem felelhetett meg, s kikezde vándorlani.

S evvel meglön törve az ut, melyen a nemzet legnemesebb vénája szivárgott át egy idegen testbe, hogy abban nyom nélkül amalgamizálódjék és megsemmisüljön.“ — Az ezutáni accretio folytonosan tódult ki a már ismeretes uton, s a népesedésben állandó pangás következett be. Így fejthetjük, s kell megfejtenuk azon talánszerű történelmi adatot, hogy a székely nemzet, mely I. Ferdinand korában Oláh Miklós és más évkönyvirók tanusága szerint 50,000 fegyveresnél többet állithatott csatasikra, most századok mulva ennyire sem képes. Pedig mily szivós leendett ezen egészszéges faj

mindig a megfogyott magyaron tartalmilag segiteni, elég világossá lesz előttünk, ha tudjuk, hogy csupán 1862-ben, csupán Csik- és Háromszékből 10,000-nyi székely költözött be Moldva-s Oláhországba. S merem kérdeni: ha kezdetben, vagy csak pár századdal előbb is eleje vétetik vala ezen téves irányu kifolyásnak, kel-lene-e ma annyit sohajtoznunk megfogyásunk miatt?! . . . Bocsánat a hasonlatért: de e tekin-tesben a magyar hasonló volt azon vétkesen gondatlan fiatalhoz, ki könnyelműségében elfe-csérle alacsony helyeken az élet magvát, s aztán midőn erre a valódi élet érdekében lett volna szüksége, akkor már nem rendelkezett vele. — Pedig nagyon tudhatta s érezhette a magyar-honi magyar is azon erkölcsi kötelességet, melyet dr. Szabó a kolozsvári muz. egyeslet idei közgyűlésén így fejezett ki: „Nálunk ma a legsürgetőbb exigentia nem kevesebb mint ezen a földön nemzetünk állásának meg-szilárdítása, minekutána látjuk a sokféle ru-ganyokat, melyek annak megdöntésére mozga-lomba vannak hozva.“

Mikép szilárdítsuk és biztosítsuk tehát? Szellemi fegyverrel? Ugy van; de a törekvés a hasonló fegyverekkel rendelkező rétegek közt egyedül nem biztosítja az előnyt. Nekünk erre nézve belterjileg és számtartalmilag is kell iz-mosodnunk s így megszilárdulnunk!

IV.

A székely kivándorlás további okai zsib-
basztó politikai és nemzetközi vi-
szonyok által segítették elő.

Meg volt a székely nemzetnek ragyogó con-
stitutiója, mely annak egyetemleges nemességé-
ből folyt ki, s melyhez némi tekintetben a ma-
gyarhoni jászok s kunok kiváltságosbitott ál-
lása volna hasonlitható, s melyet különösen a
régí jobb idők kegyeletes tiszteletben is tartot-
tak; de igazabb történelmi tapasztalás sincs
annál, hogy „a székely mindig kiváltságaival
inkább csak dicsekedhetett, mint azokkal élhe-
tett.“ S épen e szempontnál nagyon jellemző az,
hogy a székely autonomiát s szabadságot leg-
merevebben visszatükröző szokásos régi törvé-
nyek között, melyek 1555. Székely-Udvarhelyt
Kendi Ferencz és Dobó István vajdák alatt sze-
dettek össze s erősítettek meg, a 63. cz. így
hangzik: „Székelyföldéről ha ki akart menni,
szabad volt mindenkor.“ — Ezen törvényben
két momentum figyelemre veendő; először az,
hogy a székely hasonlóan vándorló s nomád
őseihez, kik otthagyták a már használhatlanná
vált, vagy elnyomással fenyegető hazákat, több-
re böcsülte a vele született egyéni szabadság-
érzetet, mint a bármily drága és édes hont,
mely azonban neki eme szabadságot nem biz-
tosította, hanem a rabszolga kényelmeivel ki-
nálkozott; másodszor figyelemre veendő az,
hogy eme törvény multa utaló szelleme- és

értelmében már régóta nem voltak oly kedvezők a székelyek politikai viszonyai, hogy a gondos ősök fölösleges és figyelmen alóli ténynek tekinthették volna a szabad kivándorlást maguknak biztosítani. Számítottak oly eshetőségekre, melyek között rájuk nézve az édes és oly sok s drága véren szerzett hazabóli kimehetés valódi menhely gyanánt tűnt föl és mutatkozott. Számítottak — mondom — nem szász előrelátással ugyan, de legalább már e tekintetben is üdvös tanuságul szolgálható multjokból okulva. Ugy is van; ránk magyarokra nézve a világ, a nemzetek történelme semmi gyakorlati hasznát nem mutat föl; mi egy viszontagságos nemzetéletnek minden phasisain átvezettettünk, mintha az utósó önokulásra is magunk kárán volnánk kárhoztatva, jőni!

Az Ulászló uralma már kellő biztosítékot nem kezdett adni a nemzetnek; idegen kezde a székely lenni otthon. Egyik felől saját közvetlen urai nyomták; másfelől a mindig koldus jagelló-ház a már feledésbe ment ökörajándékot is, most mint rendes adót, és minden lehető alkalommal erőszakosan hajtja föl. — A nyomás érezhetőbb, az elégtétlenség nő, mire Zápolya János, az erélyes vajda és ispán mészárlással felel; kit önérzet vagy gyanu hűtlenséggel vádolt, igyekszik menekülni, s Moldva- és Oláhország népesül, míg a török a mohácsi katasztróphe után Magyarhon pusztáit hatvanezrenként tizedeli.

Nemzeti fejedelmeink uralma a székelyre nézve dicsőséges volt inkább, mint hasznos; ha-

sonló a téli naphoz, melynek sugarai szemkáp-
ráztatóan játszanak ugyan a hószilony fagy-
gyöngyein, de nem melegítnek, nem tenyészte-
rek. János Zsigmond 1562-ben szolgává teszi a
nemes nemzet egy részét; az új járom nyo-
masztólag hat, a kivándorlás tömegesb, ahelyett,
hogy ha már a székelynek is parasztnak kelle
(?) lennie, a hézagos magyar alföld parasztjai-
nak sorsában igyekeztek volna őt az illetők ré-
szesíteni. — Báthori István boszúténye, az el-
viselhetlenné vált Básta-féle járom a szorongat-
tott székelyt sovány hegyei közül is tovább üzé.
Jön a lengyelek elleni pusztító vereség, jönnek
a szintén II. Rákóczi György miatt dult török
vésznyomok, melyek annyira ritkítják a székely
völgyek lakóit, hogy I. Apafi alatt a beköltöz-
ködő örmény faj még a székely földön is több
helyütt gyarmatosittatik. A mit aztán II. Rá-
kóczy Ferencz-féle kurucz-világ megkimélt, azt
Mária Teréz alatt a mádэфalvi híres mészárlás
után Bukov katonai kormányzó nem helyeselhető
politikája üzte tul a keleti határokon. Aztán Fe-
rencz alatt jött háboru a francziak ellen, jött
pénzatlenség, jött éhség; a nép tulment a biro-
dalom határain Moldva felé, hol az 1811-ben
devalválódott sustákosok ma is járnak, hol a
puliszka bővebben termett, és a só, mit hajdan
a székely Parajdról ingyen kapott, de újabb
időkben mint a magáét keservesen megfizette,
jobb is, jutányosabb is volt. 1848—9 az accre-
tiót a hon határai közt lohasztotta; az azon in-
neni szaporodást pedig a terv szerint nőtt pau-
perizmus éhes sárkánya csodás számmal hajtja

ki azon földről, melyet a szegény székely tekintve a sovány teritoriumokról fizetett egyenes és nemegyenes adót, már amugy sem mondhat magáénak.

Foszlik a varázs, gyöngül a kötelék, mely őt még e honhoz köti; kivándorol tehát nemzetiségünk mérhetlen kárára s lesz a balsorsnak szánandó játékává, vagy legjobb esetben ránk nézve haszontalan világpolgárrá.

Uraim! megszivleltétek-e e gyászos historiai menetet?!

V.

Láttuk a kivándorlás okait, melyek miután minden kivétel és félreismerésen fölül állanak, tökéletesen kimentik a székelyt minden támadható abbéli vád alól, minőt például Petőfy „a külföld magyarjaihoz“ oly megrázó szavakban intézett.

Ezen megjegyzés által mintegy megelőzve a hideg közöny azon lehető nyilatkozatát, hogy a székely megérdemli azon sorsot, melyet magának, külföldön önkényüleg (?) szerez: nem lesz fölösleges a kivándorlási irány megváltoztatásának további okaiul egy pár tekintetet vetnünk arra is: minő sorsban részesül általában a kivándorolt székely? Ezen kérdésre anyagi és szellemi szempontból felelhetünk.

Minő anyagi jóllétben részesül Moldva és Oláhországban a kivándorolt székely? azt a magyar olvasó közönség a bukuresti, brailai,

plóiesti, foksányi, galaczi, jászvárosi közlésekből, jelesen e lapok t. olvasói „Aldunai“nak leveleiből is sokkal inkább ismerik, sem hogy nekem itt sok szóra volna szükségem.

Mig a kirajzás eme tartományoknak csupán szorgalmas iparosokká leendő ifjakat s néhány szolgáló-leányt adott: addig gyakran honfiaink nem reménylett jóllétben részesültek. A minden jóra, szépre és nagyra fogékony, szorgalmas és szívós székelly ifju mester lett a maga fachjában, jövedelmecskéjét otthonni takarékossággal kezelvén, vagyonkára tett szert, most a csinos csonthoz nőül mehetni, egy gazdag bojár leány is gyakran szerencsésjének tartá. — A szép vonásu, gyönyörű szövetű, fürge székelly leánynak hasonló szerencsék-, vagy szerencsétlenségekre — egy arany színű enervált oláh fiu mellett elhervadni, de egyszersmind gazdag gazdaasszonynak lenni, — még vérmeesebb volt a kilátása. Jól tudom, hogy az én falumbóli kiszivárgásnak is egy ilyen házasság lón csalétke és táplálója. Egy egyszerű, de szép s jóra való katona-lány gazdag bojárhoz ment nőül, mint nagyságos asszony állott haza s rokonai közül a mindkét nembeli ifjuságot csapatonkint szállította be, szállásolta el és gyámolította. Jól ment dolguk, majd bugyogóban, s lapos sipkáknak tettek itthon látogatást, a báméskodó atyafiak előtt tudós pofával oláhuul beszéltek s anyagi jóllétök jeleül sárig aranyakat mutogattak, me'yek odabenn úgy hevernek, mint a polyva! kellett-e több, hogy e látszólagos ellentét a honi- és külföldi állapotok

közt egész rajongássá varázsolja a kiköltözést? A Kolumbot követett spanyol hajók az új világ felé dusabb arany-hegyekről nem álmadoztak, mint a mi jámbor székelyeink.

De mihelyt ezen kiköltözés nemkivételes dillemtantia, hanem napi renden levővé kezdett válni, mihelyt a mindig harapódzó szükség és nyomor nem- és korkülönbség nélkül sokszorosította a vendégeket, mihelyt egész családok kezdenek kimenni: a vén, hogy talicskás, hordár vagy kapás legyen s urfik előtt görbüljön meg; az asszony, hogy a maga gyermeke helyett idegen csenevész dajkáljon; azóta keményen megváltoztak a viszonyok. Székelyeink sorsa hasonló lőn Jákob unokáiéhoz, kiknek ősei József alatt kedves gyarmat valának; de a későbbi népesedés a fáraók nemzetében sokféle féltékenységet és gyanút gerjesztett, mely rab-szolgaivá tévé az ivadéknak sorsát. Ezeket ugyan megszabadítá Mózes, e tündöklő erényű hazafi; de vajjon támad-e a székelyeknek is valaha ily Mózesek, ki őket emez egyiptomi nyomás- és elcsenevészedés alól a régi ígért földére kihozza? oly vethosszuságu és horderejű kérdés, melyhez érdemlegesen hozzászólni épen oly nehéz, mint nem időszerű. A moldva-oláh-honi atyafiak, kik minden viszontagság és nyomor daczára, mint a folytonos kitódulás tanusítja, odakünn legalább azon egyipti hagymát föltalálják, hogy a székelyföldi mannára (e rendkívüli istenáldása vonatkoztatva bátran egyenlő semmivel) vissza ne kíváncsozzanak, ránk nézve csaknem el vannak veszve; mi midőn róluk

szólunk, az ezután kivándorlókat akarnók megmenteni.

Lehet-e szűkkörű tartományokban, minők az egyesült fejedelemségek, annyi munkahiányt képzelnünk, hogy annyi kéz folytonosan tisztességes foglalkozás által mozgósíthatatnék? Minden város aránylag csekély utczanépet foglalkoztathat; télben a mezei munka pihen, újabb időkben megtanultak a házi cselédséggel is gazdálkodni, a dunai kikötők munka-éhes népessége nem oly teménytelen s mégis szörnyű nyomornak mutogatja vázképeit: hol és hogyan élnek meg tehát férfaink? Azt csak az Isten tudja, mily meghatározhatatlan állapotokban ékelődnek be az őket megunt emberiség rétegei közé és milyen nyom nélkül mosódnak el! Hát jobb sorsra érdemes leányainkra mi vár, kiknek méltó kiszínezésénél a költői képzelet és nyelv is föltürközik? Talán nőül szedik őket? Meglehet legalább egy század részét. S a többi? A többi aljas kék, s az időnkben inkább, mint valaha grassáló bujakórnak lesznek áldozataivá, alacsony rimákká; hogy látásoknál legyen a gondolkozónak tárgya és alkalma kérdésbe tételére annak: hogy vajjon valóban van-e már józan ész, és az emberi sziv még valódi szeretetet ápol-e?!

Uraim! becsüljük meg magunkat, segítsünk ezen állapoton!

VI.

A moldva-oláh-honi székelyek szellemi állapot tekintetében még inkább ki vannak mindenféle nélkülözésnek téve, mint anyagilag. A mindennapi nehéz munka, minőt valóban csak is egy székely faj birhat meg, többé-kevésbbé, de általán biztosítja az életet tengető anyagi falatot; de a szellemi tényezők letlalis pangásban vannak nálok. Nemzetiség, nyelv, iskola- és vallásügy, a nepek existenciájának ezen elkerülhetlen föltételei amaz elcsigázott népnél még az öntudat tárgyát sem képezik, vagy amennyire képezik, csak siralmas ellentétét mutatják azon kívánt állapotnak, melynek kellene lenni.

A székely, mihelyt átlépte a határokat nemzetiség tekintetében nem a mienk. Maga a tudomás, melylyel ezen tekintetben talán birt, különben is nagyon vékony és selejtes levén, az anyagiakról való töprengés folytonossága miatt ideje sincs visszaemlékezni arra, hogy ő tulajdonképen mint valamely nemzet tagja ez iránt kötelességgel tartozik, s öntudatlanul vegyül el azon elemek közt, melyek közé a balsors sodorta. Így történik, hogy öltözet, nyelv, szokások, vallás, rátapadnak a visszahatást nem tanusító rétegre s néhány év alatt beáll a teljes egyöntetűség. Lehet tömegesb csoportosulásoknál kivételes eset, hol a magyar fajra sikerül ráismernünk, de a magyar nemzetiség valódi symptomáira nem.

Ha veszem ugyanis a nyelvet, melyben leginkább él a nemzet: köztudomásu és tapasztalatu dolog, hogy a magyar s főkép a székely el nem vitázhatóan kitünő fogékonysága folytán minden tudomány- és iparág iránt sokkal hamarább megtanul akármiféle idegen nyelvet, annál inkább a ragadós természetü oláhot, mint más megtanulhatná az övét. Példa lehet Maros-Udvarhely- és Sepsiszek azon része, hol a székely a másnyelvü fajjal érintkezik és föltünően reterál a folytonos nyelvharczban; példa egész Aranyosszek, mely nyelvi tekintetben már csaknem tökéletesen megfojtatott; példák azon időnkinti haza-látogatók Moldva-Oláhhonból, kiknek legfőbb művelődési és haladási dicsőségek abban áll, hogy a székely bérczek nyelvének szétmállott romjait és töredékeit még megőrzötték. Így épen ezen fogékonysági előzékenység az idegennek elsajátításában az, mi honfiainkat, mint ilyeneket megfosztja minden előnytől, meg minden positivitástól, mely az anyanemzet érdekében történhetnék.

Ezen átelemüléshez elősegítően járul honfiainak azon szomorú tudomása, hogy ők idegen országokban vannak, hol tehát a nemzetiségi zománcz igen halvány, s némi önállóságoknak sikerével kevésbbé kecsegtet. Sokkal szerencsésebb e tekintetben a magyarhoni tót sorsa, ki a buda-pesti dunapartokon épen úgy honn érzi magát, mint a Kárpátok mélyedései között. Idevéve azon hatalmas befolyást, mit a vallás nemzetiségi tekintetben is valamely népre gyakorol: nem azon fogunk csudálkozni, hogy a ki-

vándorló székely nemzeti önállóságát elveszti, hanem bámulnunk kell a fölött, hogy a Dunafejedelemségekben található egyének száma, kiknél valamely jel arra mutat, hogy magyar, már 80,000 felé jár.

S épen e jelenségnek kell, mielőtt néhány sort a kivándorlottak vallásügyének szentelhetnénk, a kivándorló székelynek mentségére is egy észrevételt tennem azon támadható vád ellen, melyet a főnebb mondottak nyomán az ő, legalább látszólagosan minden honfui érzelemtől ment szenvedőleges álláspontja vonhatna maga után.

Lángol a képzettebb fölfogású székelyben is a honszerelem szent tüze, melynek lángját sokszor tisztelve látta a világ; de jegyezzük meg uraim! melyik azon tűz, mely időnkinti élesztés és tápanyag nélkül kitartóan lobogna? Vesztatüz a honszerelemé, melynek azonban tápanyagot többé-kevésbbé magának a honnak kell szolgáltatnia. S kérdem: mi anyaga lehet erre egy szegény székely fiúnak, kitköltőiségekben regényesen váltakozó bérczes hon szült ugyan, de oly életviszonyok közé, melyeknek inségei közt fojtó gyom által körülfolymt hlyomként hal meg az érzelem. Holt tehát most a kellő varázskapocs, mely őt akár ezen mostohasorsu haza iránt lekötelezhetné, akár mint kivándorlottat oda visszavonzaná, akár végre rája külföldön olyképen hathatna, hogy a haza érdekeiben szive, lelke folytonos ruganyosságot kölcsönözzön? Mig az ember testből is álland egyszersmind: addig csupán a szellemi élet él-

ményeivel, csupán eszmékkel bármily magasztosak legyenek is azok, megelégedni nem fog.

Tereljétek a székyt nyugat felé, ültessétek saját televényébe, s nem fog idegen éghajlat alatt átalakulást szenvedni.

VII.

Nem képzelhetek szánandóbb állapotot, mint a melyben az embernek legközvetlenebb vele született s azért mindig és minden körülmények közt szükséges érzelmei — minők a vallásai — sincsenek biztosan irányozva, midőn a lelkiismeret a legszükségesebb elvekre nézve is tétováz, haboz, nincs magával tisztában, maga magának terhe. Midőn ezeket írom, moldvaláhhoni atyánkfiaiinak, a sorstól üldözött székyeknek valláserkölcsi állapota lebeg szemeim előtt. Ezen mostoha szellemi állapot az, melynek valódi átértésében én az egyik leghatatosb és égetőbb okot látom arra, hogy az illetők megmentéséről gondoskodjunk, illetőleg, hogy a székyt eme szerencsétlen vereségtől távol tartsuk és másfelé irányozzuk.

Sajnos azt tudnunk s éreznünk, és még nehezebb megvallanunk, hogy eme tartományokban a katolikusok sorsa időnkben is oly primitiv színezetet és állapotot mutat föl, mintha a kereszténység üdvvilágossága még csak most kezdene derengeni a pogányság vastag homálya fölött. Idegen ajku és vérü lelkiatyák, — és küldéri minőségben szándékoltatnak szólni s az üdv kenyerét megtörni oly népelemnek is, mely

őket teljességgel nem érti, s melynek otthon minden lelki igénye a legörvendetesebb mértékben elégítették ki.

Valóban nagyon visszás ezen szegény kivándorlottaknak ebbéli állapota; visszásabb, mint őseinké, például a fejedelmek alatt, kiket pogány meggyőződésök lelkiismeretileg megmentett, s kikre nézve a kereszténység küldéreit, ha azok kezdetben csak tolmács által szólhattak is — hallhatni, óriási mérvű fokozat és szellemi nyerelemény volt. S most mi történik?

Bemegy a falusi iskolákban kellően hitoktatott s rendes isteni tiszteletekhez szokott székelő Moldva-Oláhhonba, s mértföldekre nem lát egy templomot, melyeknek ég felé mutató tornyai itthon oly gyakoriak, s mint világító pharosi oszlopok, benne nemcsak a vallásos kegyelet mécsét élengetik, hanem lelkére nézve valószínű utmutatók is. Huzamos utazás után végre egy templomba lép; de legnagyobb bámulatára még magyaros helyeken sem hall magyar hangot; mert hiába, a római propagandában nem számítottak arra, hogy magyarok is vannak „in partibus infidelium,” s azért a mi nyelvünknek — tudomásom szerint — tanszéke emeküldéri intézetben nincs; a kérdéses tartományokban működő olasz missionariusok pedig szintén nem érzik magukat hivatalos arra, hogy nyelvünk eltanulására magoknak magán fáradságot vennének, mert ők erre nem kötelesek, s e philológiát és polyglott praedikációkat a nép sem követelheti tőlök, s éppen azon néprész, melynek részéről talán éppen legkevesebb a tény-

leges elismerés, — és tőlök, kik jóllehet a pünkösdi napján sok nyelven szólott apostolok küldetésének minőségében utasítvák az emberiséget szolgálni; de a világ azóta messze haladott, s ők is az apostoloiktól igen messze esnek. — Hát egy magyar pap sincs eme tartományokban? Nincs valóban, vagy kivételesen ha van is, — de a mi itt a fő, küldetve nincsen; s azért sem miséznie, sem szószékre lépnie, sem iskolát nyitnia nem szabad; az idegen küldérek pedig sokkal féltékenyebbek e térre, hogy sem arról magokat könnyen átlátható okokból könnyű szerrel leengednék szoríttatni.

Ily viszonyok — mondhatni viszontagságok — közt nem csoda, ha kivándorlott s ottan született rokonaik nagy része a lelki szükség kielégítésének követelménye folytán a közügy és alkalomba eső schemába éli be magát; melylyel természetesen nemzetisége is oda van, mit különösen átért az, ki tudja, hogy itthon a vasikos székekelyek közt is görög szertartásu vallást követni, annyi, mint valóságos oláhnak lenni. Nem csoda, ha a testvérházakban oly népszerű névre szert tett buzgó reformatus missionarius, Czelder Márton oly nagyszámu proselytákra talál azok között, kik magyarul éheznek és szomjuhozzák az igazságot. Az ő missiójáról valóban áll, hogy: „messis quidem multa, operarii autem pauci.“ S vajjon e jelenség nem hívhatná-e föl a katolikusok figyelmét is, kik amott szintén érdekelve vannak?! . . . Annyi igaz, hogy a magyar haza helybenhagyólag, sőt elismerőleg kíséri Czelder lépteit. Ha már ez a kath.

magyar haza rövidségével történnék, annak aztán bizonyára nem mások lennének okai, mint azok, kik a kath. egyház érdekében tova a szabad versenyre magoknak utat nyitni, vagy nyittatni elmulasztották; talán azért, mert ezt a római missio érdekeivel összeütközésbe vélték jöhetni.

Bármi legyen e katolikus rövidkészségnek mély oka: annyi a történelemből bizonyos, hogy mióta Nagy Lajos magyar király birodalma keletről a Feketetenger által határozott s Lajos hitbuzgalma eme tartományokat saját küldérei által katholizálta; azóta a magyar korona jogczimet tart a dunai tartományokra, mely jogczimbe azonban köztudomásilag a szent korona igényei és kötelmei, mint apostoli ereklyéé is befoglaltatik. Aztán eme tartományok katolikus területe, mielőtt az argei és milkoviai püspökségek keletkeztek volna, a gyulafehérvári püspök jurisdictiója alá tartoztak, azután pedig a székelýföld egy része a milkoviai püspökség administratiójához átesvén, e területi kölcsönösség az apostoli korona-jogát a legszembetűnőbben tükrözé visza.

Az egyház életében fölmerült óriási reformok megakadályozták, sőt meg is szüntették ugyan, de nem semmisítették meg e jogfolytonosságot. E joggal bir a magyar egyház akkor is, ha Moldva- s Oláhbonban csupa oláhok s törökök laknának is. Hát most ne birjon, midőn 80000-nyi testvérünk lelke éhezi o t az élet kenyerét? A sz. László társulat tudta ezt, midőn léte egyik legszentebb céljává ezen val-

láserkölcsi és nevelési szempontból is oly szomorú sorsu magyar atyáinkfiainak szellemi ügyét tévé. De mit ér az ő néhány fillére ad tantam sitim? A magyarhoni főpapság az, mely az oláh-moldvahoni missiot legalább magyarjainkra nézve magának visszaviva, elkészitené azon talajt, mely most parlag, s azért a sz. László társulatféle vállalatok eredményeül is legfőlebb csak parlagi rózsákkal kecsegtethet dus aratás helyett.

Mig azonban az illetők, kik e részben tényező és végrehajtó erővel birnak, e nagyfontosságú thema fölött őszintén gondolkoznának; legyen szabad nem tulzó és szerénytelen óhaj-tásomat egy tekintélyes protestans író szavaival fejeznem ki, ki a sz. László társulathoz így szól: „Ajánljunk egy fontos tárgyat a nt. társulat figyelmébe, ez romániai magyar hitek szomorú sorsa; azok éhezik és szomjuhozzák a lelki kenyeret; azoknak iskolák, templomok, népnevelők, iskolakönyvek kellenek! vallási buzgalmunkra hivatkozánk: adjuk annak tanujeleit, mentsünk meg nyolczvan ezer elzüllött lelket, mely pásztor nélkül idegen akolba jut, mely nemzetünké anélkül, hogy hazánk az övé volna! Talán nem lesz szavunk vox clamantis in deserta?“ . . . (M. S. 281, sz.)

Ennyi az, mit a künnlevő székelyek szellemi jóllétének kiszinezésére elmondani szükségesnek láttam, anélkül, hogy e nagy horderejű kérdés részleteibe, a számos combinatiók és nézetek tévegeibe, melyek egy lehető magyar kath. missio esetére ajánlólag s még tán meg-

forditva is támadhatnának, tüzetesen és érdemlegesen bebocskozhattam volna.

A mondottakban csak rámutattam azon szellemi állapotokra, melyek fájdalom! éppen nem oly szerénytelenek, hogy azok előnyeitől elkapatva, azoknak áldásaiban kívánnók magunkat s így kívándorlandó székelyeinket is részesíteni Hozzuk őket nyugat felé, hol lelkiismeretök is nélkülözni és szenvedni nem fogna!

VIII.

Ha az eddig mondottakat összeveszem, a szegény székely sorsát hasonlónak kell tartanom az üldözött jámbor nyuléhoz, mely kétségbeesésében a róka lyukában keres menedéket, hol a házi urtól biztos nyakba-fojtás az üdvözlét. A székely a tervszerint növekedő szegénység és nyomor ágazataitól saját fészkeből kizavartatik, kivándorol, s ott többszörös, mert nem csak testi, hanem a honfiuság, nyelv, nemzetiség, iskola és vallás által táplált szellemnek is biztos halála várja. Valóban a székelyre is tökéletesen alkalmazható a régi mondás, hogy ő, midőn ki kényszerül vándorlani, csöbörből vödörbe hág.

Szomoru tünemény! Szomoru és sajnos lehetett és lehet a magyarság minden őszinte barátjára nézve is, tudni és elnézni: hogy a székely ki kényszerül menni azon földről, melyet ősei még a nagy népvándorlás előjátékában, csaknem 1500 évvel ezelőtt akkor

megállható joggon magokévá tettek; ki kénytelen menni onnan, hova őseit Attila összeomlása után Ömets és Utsin mint székelveket beszékhelyezett volt; ki azon hegyek közül, melyeket Árpád eljötteig bámulatos önfentartás- és a scot clan-ok vitézségével őrzött meg; ki azon folyamok közül, melyeket Árpád és maga Tuhutum is magyarjai által tiszteletben tartatott, s a székelve testvérenek biztosított; ki kénytelen menni azon valódi tulajdonból, melyre még a fiscus sem formálhatott soha jogot; ki, azon édes hazából, melyért annyi századnak létét kockáztató viszontagságain keresztül, török, tatár, oláh és labancz ellen érczmellével küzdött, s végre ki kényszerül menni saját tűzhelye mellől, mely a jelen idők dermesztő viszonyai közt elzúllott életét tengetni és melengetni volna rendeltetve! Ki kénytelen menni... és hová? Bátran elmondhatjuk rá nézve — sehonnába, hol a bizonyos eredmény — megsemmisülés.

Ki kénytelen menni a székelve; mert földje sovány, mert ha ettől holmi lendületet lehetne is várni, de az alsó foku néptől, melyre pedig a székelve nemzetnél a főszűly fektetendő, nem várja senki, hogy az újabb és más televényekhez mért gazdaszat elveit és drága gépeit tegye használatba; s azért az ő hegyei között a fructificationora nézve elég haladás, ha az ősektől öröklött eke a status quo-t még egy ideig biztosítja; ki kénytelen menni, mint őseink a dontői birtokokból; mert a faj a természet rendes menete szerint szaporodik; s aztán az em-

beriség barátja azt tőlök nem is fogja zokon venni, hogy ők e rendes secretioi menetet terv szerint gátolni, még nem tanulták meg, mint például szász atyáncfiai, kik éppen ezen circum-spectus szülte előny miatt szemlátomást fogynak; ki kénytelen menni, nem azért, mert nem szereti a hazát; nem, hanem mert őt temenytelen viszályok által rongáltan és saját szabad lélekzetétől is megfosztottan nem szeretheti többé a haza.

S vajjon nincs-e menhely, hol magát a menekülő föntarthatná a moldva-oláh-honi egyetemes emésztőde helyett? Nincs-e egy tekintélyes Magyar haza, melynek némely sikjai még oly néptelenek? Nem éppen a közjó érdekében irányoztathatnék-e amoda a székely? S aztán nincs-e ahhoz még némi joga is? Székelyeink is izzadtak a honfoglalás nagyszerű munkájában, legalább Mén-Marót leüttetésében, — mint a névtelen elvitázhatlanul tanítja — Attila ezen unokái vitték a főszerepet. Későbbben nem volt a magyar királynak hadi vállalata, melyből, különösen ha az szemlátomást a hon előnyére történt, a született katona-székely visszamaradt volna.

S mi volt mindezért jutalma? Tán czim, birtok és kiváltságok? Nem, a székely született nemes volt, bizonyos kiváltságokkal birt; birtoka pedig saját szerzeménye volt, mellyel kivüle nem parancsolt senki. Mig tehát a besenyő a kereszténységgel becsuszott német és cseh, mig a szász sógor, és a dúló kunok több raja semmi előleges érdem nélkül válogatott helye-

ken gyarmatosittatik az a posteriori számított honfúság reményében; míg például a regius funduson érdemtelenül heréskédett szászok ingadozásának különféle kiváltságok általi folytonos legyezgetése jámbor s jóindulatu királyaink részéről, ma egy második „Codex Privilegiorum“-át akarám mondani „Codex Diplomaticus“-t lenne képes alkotni: addig a székely nemzet, az összhaza üdvének ezen első phalanxa, alig képes fölmutatni egy elismerő királyi levelet. —

Fontolgattátok-e ezt uraim! Ha igen, könyvü átlátnotok, hogy a székely faj a nagy Magyarhaza részéről soha érdem szerint megjutalmazva nem volt, még akkor sem, midőn világhirűvé lett vendégszereteteket Szász-, Sváb- és Franciaország szülötteivel éreztették!

IX.

A fönnebbi czikkek nyomán a székely kivándorlás okai és nem irigylendő eredményeiről tájékozhatnók magunkat. Mielőtt azonban megérintenénk némi módot is, mely szerint ezen kirajzás ránk nézve hasznosíttathatnék, szükséges még némely körülményt az előbbi tételek corollariumaiul megemlítenünk.

Találkozhatnak olyanok, kik a székelyek kivándorlását nagy részint urbéri viszonyok nyomásának hajlandók betudni. Szellőztessük kissé e tételt.

Köztudomásu dolog, hogy a nemes székely nemzetnél a feudal-rendszer a régibb időkben

ismeretlen valami volt, mint a mesebeli sárkány; újabb időkben pedig oly kivételes, hogy a jobbágyság száma a többi katona-rangokéhoz képest igen kevés volt, különösen a határokhöz közelebb eső részeken, hol nem jobbágyra, hanem katonára volt az államnak szüksége.

Aztán ha a székely jobbágyság eredete- és kifejlődésére vetünk egy futó pillanatot; nyomban elvesz minden illúzió azoknak, kik a jobbágysági állapotot akarják eme kivándorlások forrásának tartani. Mivel az 1562-ik évet, mely az azelőtti zűlést viszonyok folytán fejledezett nyomásnak, melylyel az általán még mindig nemes középrénd küzdött, törvényes alakot adott s a jobbágyságot megalapította, nem találkoznak történelmünkben több jelenséggel, mely azt a székelynél tovább és tovább erőszkölte volna.

Hanem ellenkezőleg igen is találkoznak azzal, hogy a már némi foganatba ment jobbágyság valóságos menhelylyé kezd válni a katonáskodó rend nyomasztó terhei elől. Ezen tételt, melynél fogva a jobbágyság a katonáskodó székelyeknél sokkal kedvezőbb állapot volt ezeknél s azért a székely kivándorlás forrásaul éppen nem szolgált, eléggé kiszinezi néhány országgyűlési végzés: 1556-ban Szamos-Ujvár alatt azt végzik: „hogy a mely Primipilusok a táborban nem jelentek meg, és nem is akarnak eljönni, örök adó alá essenek.“ 1608-ban: „hogy a kik magokat önként jobbágyoknak elköötték, uraiktól visszafoglaltassanak, és ha újra elkötik

magokat, fejöket vessessék el. 1619-ben: A közsékelyek, a kik 1612 előtt jobbágyoknak állottak be, maradjanak azoknak, a kik azután lettek, visszavétesse nek, s 400 forint büntetés alatt többé az ilyeneket nem szabad elkötni, kivévén azokat, a kik Desertirjért, vagy hadban meg nem jelenésért igaz feladás után jobbágyoknak adatnak el.

Es ez így volt a legujabb időkig. — A katonáskodó székely sokszor büszke önérzettel szellőztette nemességét s a megvetés némi jelével nevezé a másikat parasztnak; de a ki bizonyos jólét érzetében fület sem billentett — mint a székely mondja — a koldus állapotú katonának eljárására, mert volt alkalma ismerni, hogy míg a határőrszékelyt a lustrák, mustrák, folytonos katonai gyakorlat, a passusokon való kommandózás és végre a harcok mindig foglalkoztatják, anélkül, hogy családjáról kellően gondoskodhatnék, földét művelhetné: addig colonus atyánkfia békében és háboru alkalmával egyformán háborithatlanul művelhetné azon jó talajt, melytől aránylag igen csekély adót fizetett, mely neki jólétet biztosított, s kinek ennél fogva kivándorlani oka éppen nem volt. Hanem igen is volt a szegény katonának, kinek vagyona míg künn csatázott, részint kapzsi rokonok, részint idegenek kezére ment át gyakran azon zálogi czim és kapocs folytán, mellyel vagy maga, vagy gyámoltalan neje vala kénytelen javait lekötni, — annyira, hogy visszatérte alkalmával az illetőnek nem volt mihez nyuljon. Pereljen? és üres erszénnyel? átkos sors

tudta, hogy „beati possidentes“ és —
kivándorolt.

Ezen állapotot az tudja és ismeri jól, kinek
alkalma volt azt tapasztalni is, s ki tudja, hogy
a katonáskodó székellyre nézve magok az 1848
utáni nyomasztó állapotok könnyebséget szül-
tek vala, miglen az iszonyu számu zuschlagok
egész a hihetetlenig nem fokoztatának.

Végre az urbéri viszonyok megszűnése a
székelyföldön is megtette az illetőkre nézve bol-
dogító hatását; a potom áron megváltott ura-
sági birtokokban most gazda a régi paraszt; s
ha a kivándorlásra mégis oka van, ez bizonyára
egyébben, mint az urbéri viszonyokban fog
rejleni.

X.

Bármily okokból történnék a székellyek ki-
vándorlása, szomoru megilletődést és hatást
kellene annak minden valódi kebelre gyakorol-
nia; miután pedig ismerjük az okokat, melyek
akármely egyébnek, de a nemzet hiányainak, mu-
lasztásának és öntudatos vétkének nem tulajdo-
nithatók, s melyek vagy természetszerűek vagy
külsők, tehát a nemzet önakarata- és cselekvé-
sétől kevésbbé függők, lehetetlen, hogy ezen
káros kiszármazás-szülte hatás érzékenyebbé
és megszivlelendőbbé ne válják.

Ily előtudat után képzelhetni-e szomoruan
meglepőbb jelenetet, mint midőn egy agg, csak
nem már eltehetetlenedett férfin kikényszerül
menni a szülőföldről, hol gyermekéveit leját-

szodta, hol az öntudatos férfikornak nehéz küzdelmeit, folytonos munkáját és gondjait átélte, hol talán még szive mélyéből szeretett is, hogy ezen a földön, melyen és a melynek eddig élt, a mindig sebesebb léptekkel közeledő halál esetére, még egy ölnyi sirhanthoz se tarthasson számot, hogy mintegy számüzött még azon reményre se legyen kilátása, hogy ott künn szemeit valaki befogja s tetemének legalább egy rőfnyi mély gödröt ásni fog? Van-e meghatóbb jelenet, mint midőn egy férfit, kit még oly szívós és annyiféle kötelék fűz a szülőföldről, szivszorongva és annyira kétes remények közt lépi át az idegen földnek határát? Van-e meghatóbb jelenet mint midőn szépképű, eleven, életre való és mindenesetre jó reményű ártatlan gyermekek és ifjak tétetnek szekérre, hogy azon szülőföldről, melynek eddig csak gondtalan örömeiben részesültek, hol a feledhetetlen gyermeki éveket eljátszodták, hol édes szülői kezek törték meg számokra, a fekete ugyan, de ezután nem izlelendő édes kenyeret, elszállitassanak örökre?! . . . Én magam is többször voltam ily jeleneteknek tanuja.

Legyen szabad egyről különösen emlékezmem, midőn egy már hajlott koru férfit, tekintélyes számu családnak feje, s kit egy kevés pórias darabosságot viseletéből leszámítva, éppen nem lehet apai érzelmek hiányáról vádolni, Oláhországba indított, mintegy 14 éves fiától emigyen vett bucsut: „No fiam Ferencz! nézd, itt vagyunk a lármafánál (a falu mellett emelkedő domb, hol a régi harcziás időkben a lár-

mafa állott), nézz szélllyel itt még egyszer; nézd meg a falut, melyben születted, játszadoztál társaidal; nézz szélllyel ezen a mezőn, melyen a borjukat legeltetted; nézz ki a Nyirre, (a mező egy részének neve) ott van mind, a mi szilak jószágunk van; ha felosztjuk, alig jut egynek köből féreji rosz föld, mely többszöri szántás után is annyi burjánt és sokollátot terem; gondold meg Ferencz, mi jutna abból neked? Tudd meg fiam! hogy ott neked egy borozdád sincs; ami neked jutott volna, abból most kiöltöztettünk s fizetjük ezt a szekerest, a ki téged s itt a többi épenes-épen Bukurestbe viszen.

Eredj tehát, s erre a szegény földre többet vissza se gondold; itt éhen is meghalhatnál, itt nincs ezután mit keress. Nézd meg még egyszer ezen atyánkfiait, nézz meg engemet, a kit soha többet nem látsz; az Isten legyen veled! legyen helyettem apád és anyád!“ — Nedves szemekkel láttam és észleltem, mint küzdött a siró fiúval szemben az apai érzelem azon szigorú utasítással, mely mindkét részről annyi lemondást, annyi keservet foglalt magában . . . Az apa szavai elhangzottak s a szekér indult, mintegy 10 megilletődött gyermeket teendő minél előbb át a bizonytalan fatum szeszélyének Gyakran megtörtént, hogy az ily gyermekek a határszéleken túl amugy kéz alatt áruczikk gyanánt adatának el! S Istenem! hány ilyen szekér döcögött már ki a belső székelőföldről!

Midőn a nyugati góthok a bizanci birodalom ajtaján kopogtattak, hogy bocsáttassanak

be, nehéz föltételekre állának reá, melyek alatt azt Valens megengedé: fegyvereiket kiadták, élelmöket drágán vásárlák meg. De midőn Konstantinápoly — gyermekeiket is igényelte, hogy azokat keleti gyarmatosításokba küldje, fölforrt saját véreért a goth vér, s a drinápolyi csapás után boszuló vérangyalként járta be a keleti birodalom határait.

S lám! mit a negyedik század vandalai lelköken nem viselhettek volna el, még remuneratio fejében sem, azt a tizenkilenczedik század keresztényiesen polgáriasult népe kénytelen minden anyagi és szellemi kamat nélkül megtérni! . . .

Ti, kikre a nép sorsa többé kevésbé bizva van, vagy bizva lesz, mutassátok meg, melyik azon közjogi cikk, melyik az az állami, vagy közérdek, melynek illetén áldozatokat kellett volna és még kellene hozni? Ha erre nem lehetne felelnetek: a dolgon, a közügy és annyi lélek üdvére! Segitsetek. . . .

XI.

Menjünk most át főkérdésünk másik felének latolgatására: miképen lehetne t. i. a székely kivándorlási ügyön javítani? Ezen állapot javítása két főtényezőtől, a két testvér haza illetékes közegeitől függ; ehhezképest következő czikkeinkben ezen főtényezők s azoknak a részletekbe való kiágazásai fognak egyenkint szempont alá jöni.

Érdekében feküdt az országnak, hogy létének mindig öntudatával birva, ügyei és bajai ne idegen orvosok által, hanem az ő közrehatásával alkotmányosan intéztessenek el, illetőleg orvosoltassanak meg. Ily alapon nemcsak a gyarmatosítás, hanem még a honosítás is méltán képezi az országgyűlés működéseinek tárgyát; mely körülmény mig egyfelől a honatyák abbéli gondoskodásának, hogy itt az anyaföld közvetlen ügye forogván fön, leginkább ennek képviselőit érdekli annak minél üdvösebb, s a nemzet érdekével minél összhangzó elintézése, hálás bizonysga: addig másfelől méltányos és kegyeletes elismerés ez a felséges kormány részéről, midön a gyarmatosítás ügyében nem a csupán saját egyedüli intézkedés, hanem az atyai jóváhagyás szerepét kegyes elvállalni; ez által eltávolítva magától azon némelyek által gyakran támasztott közgyanusítást is, mely ellenkező eljárás folytán rá azért nehezednék, mintha ezen országban a gyarmatokat és honosítást csak a saját maga érdekében akarná előmozdítani.

S valóban akár állami, akár magánosok javadalmai legyenek azok, melyek a gyarmatosítás által hasznosíttatni szándékoltnak, mindig ugyanazon hazának territoriumai azok, melyek közül a köztől elütő érdekek képviselésére már elvileg sem lehet egy is hivatva a legnagyobb nótá bélyege nélkül. Ehhez képest az ebbéli közös törekvésnek nemcsak az a célja, hogy a haza földje számszerinti munkásokat nyerjen, hanem főleg az, hogy nyerjen maga a

nemzet is, mint ilyen. Igaz ugyan, hogy a legtöbb telepítés idegenekből állott ki, kiknél az elébb említém kettős czél éppen nem lőn elérve, sok helyütt még megközelítve sem; de éppen ezen nem a legörvendetesebb jelenségek-ből kell okulnunk jövőben arra, hogy midőn emberre van szükségünk, ne fussunk azonnal Franciaországig, mielőtt szét nem tekintünk a közelben, megvizsgálandók: vajjon maga a magyar terület nincs-e imitt-amott tultömören zsufolva, honnan a szükséges népességet nemcsak igen alkalmasan, hanem egyszersmind igen há-lásan is lehetne hézagul kiszélesbiteni? — Mert nem kell feledni, uraim! hányféle üdvös eredményt hordana magában ezen egyszerű tény. Nemde ugyanis a haza munkás kezeket nyerne? nemde itt maga a nemzeti ügy szám-és beltartalmilag is gyarapodnék? s végre egy a nélkülözés végleteivel küzködő testvérnépén lenne ez által segítve.

Szükséges, hogy e körülményeket idejében szemügyre és tekintetbe vegyük, hogy ha — a mi után annyit sóvárgunk — törvényho-zásunk és a hazai intézkedések végrehajtásának közegei, vajha mielőbb! — örvendetes műkö-désbe hozatnak, kellő öntudat- és önérzettel utasithassuk képviselőinket a nemes feladat megoldásában.

A felséges uralkodó ház őszinte meg-elégedéssel fogná tekinteni ezen alulról indult nemes törekvést; hisz a magas kormány tudja legjobban, mennyit tesz a népek megelé-gedése, mennyit tesz a birodalomnak olya-

tén fajjal való béleltetése, melynek szívósságáról, melynek hadi és polgári erényeiről másfél ezer év soha sem dicstelen történelme szól: — őszinte megelégedéssel s tényleges jóakarattal üdvözlené azon több jóra érdemes nemzet előmenetelét, mely a fennuralgónak tett szolgálataiért Leopold királytól a „bellicosissimum“ jelzőre érdemesített. Ha másfelől a magyar király és székelyek ispánja kegyelmesen meggondolja azt, mily óriási mérvben olvadt és olvad a keleti széleken a birodalom érezhető rövidségére a népességi arány és izmosodás az életerős és szívós fölöslegnek az ország határai közül való kicsapolása által; ha kegyesen meggondolja, hogy ezen abnormis állapot folytán mennyi hontalanná és árvává váló székely hű alattvalóra nézve veszíti el a „kegyes fejedelem“ és „honatya“ drága nevezeteket: vajjon nem fogja-e a fejedelem ez ügyet hévvel fölkarolni, s székelyeit a hiányban levő kincstári javak valamelyikén megtelepíteni kezdeni és kegyesen engedményezni? . . .

Ezen javadalmak annál inkább kamatoznának, minél erőteljesb és háladatosb kezekbe tételnének le. Ilyenek lennének pedig minden biztonnyal a székelyekéi. Aztán ők azok, kik a haza javaihoz még „caeteris paribus“ is, annál inkább idegenek közt legtöbb jogczimet formálhatnak; hisz részben ők szerzették s hosszú századokon át őrzék ezen javakat. S nevezetesen igen méltányos és jogos eljárás volna, hogy különösen azon javak, melyek kihalás vagy hűtlenségi nóta következtében

jutottak a fiscus kezére, az élő vérrokonok s illetőleg a hű hazafiak birtoklásába bocsáttatnának át! a mint ez már Albert király alatt törvénynyé emeltetett s a különösen Erdélyre nézve oly fontosnak tartott Leopoldi okmány 6-ik pontjában világosan ki van fejezve.

Ezen uton hozatnék aztán a föld és ennek jogos művelő népessége közt azon arányosság érvényre, melynek fejedelem és nép egyformán érezné üdvös eredményét — a közös jóllétet.

XII.

Ha a magyar telepítések történelméen visszapillantunk, nem a legörvendetesb állapotok képeül kell azon jelenséget kiemelünk, hogy, míg csak nem minden királyunk idegen fajokat ültet be a nemzet földébe, addig a föld tulajdonlagosb népére nézve szükséggé vált a szükséggé vált „libera migratio“-t a törvény oltalma által segíteni elő; s lőn a magyar birodalom folytonos tere egy újabb népvándorlásnak, melyben a lovagias és vendégszerető magyar saját tábláján előzékenységgel engedé át vendégeinek az első helyeket, míg ő néhol az asztal végén fityegett, vagy éppen főszolgálói szerepet kelle és kell a vendégek körül végeznie, vagy ha ezt talán nem találta volna méltó elhivatásnak, szépen megköszönt (?) páratlan szerénységgel, mint a mesebéli fecske a fészkébe beült veréb elől, tovább

vonulnia. Így áll be azon újabb népvándorlás, melynek eredményeül Magyarországon már alig van egy pár szűkkörű tiszta magyar vármegye a Tiszavidéken; — hanem van ellenkezőleg a különféle fajoknak oly számos és változatos csoportozata, hogy ma-holnap valamely vállalkozónak a legmerészebb feladata leend: Magyarhont ethnographiai szempontból ismertetni. Hát még mennyi és hányfelé ágazó érdekeknek tényezője és képviselője ezen egyveleg!? S aztán mégis csodálkozik a jámbor történész, midőn bizonyos hűn örökölt hagyomány vésznyomai fölött busong, melyet úgy fejezett ki a verselő, „átok fogta meg a magyart, hogy az soha együtt nem tart;“ pedig ezen átoknak magva nem a magyarban gyökerezik, hanem azon régi bizalmatlanságban, melynélfogva a jóindulatu magyart kedves vendégei, kiknek dus telepeket osztogatott, őszintén soha sem igyekeztek megérteni!

Mutassatok föl nekem bár egy hadi, vagy bel nemzet-életi katastropho-t melyet utolsó elemzésben nem lehetne amaz állításra visszavinni s én nyomban visszavonom szavamat s töredelmesen mondom a magyarra, mint egy általános bünbakkra a „*mea culpa*“-t. Bár lett volna a magyarnak is egy kis hibája; hogy mások iránt ne viseltetett volna több figyelemmel, mint maga iránt! De ezen hibája neki nem volt meg, s romlatlan természetességéből indulva ki, becsülettel akarta megölni azon idegeket, kikkel a sors szorosabb érintkezésbe hozta. S mit nyert vele? Lássuk egy pár példában.

Fejedelmeink alatt nem panaszkodik senki az átkos egyet nem értésről. Kupától fogva saját testvére képében is valami idegen ellen küzdött a magyar. Sz. István — fiához az apa bölcseségével s az ország nagyjaihoz a haldokló szivreható érzékenységgel szól az egyetértésről, mert a mellett úgy, mint ezek között a magyar vérrel őszintén nem rokonuló idegeneket tanult ismerni. Mi kezdett sujtaní Péter alatt? Mi üldözött egészen Salamon halálaig, ha nem azon ellenzék, mely nyugottal azért kacsingatott, mert rokon volt vele? Magyar epe volt-e az aradi mészárlás indoka? Nem az idegenek huzavonája rakott-e zsebre jeruzsálemi András idejében? Nem Kuthen gyarmatnépe semmisít-e meg Sajónál? Mi vetett az Árpádoknak erőszakos véget? Mi buktatta meg ezeknek kihalásuk után a nemzeti pártot? Zsigmond megunt uralma alatt nem idegenek markában voltunk-e? A Hunyadiakat nem a német-cseh faj ellenzéke vonja-e el az európai közös ellenség elől? Midőn a magyarnak végre a mohácsi csapást kelle fogadnia, már akkor belőlről meg volt semmisítve, a ráható idegen testvérek és közegektől annyi simaságot eltanulva, hogy az ellenek nem nagy munkába került rajta a port elűtni. Roppant kétes eredményű volna azon ítélet is, melyet azon kérdésre kellene adnunk: hogy vajjon a Szepesség s jelesen Erdélyben a „regius fundus“ lakói több hasznára és előnyére voltak-e, mint hátrányára a magyar államnak? Hát az újabb hozományok!

Annai mindenesetre bizonyos, hogy a ma-

gyarhoni gyarmatosítások nem mindig a legszerencsésebb tények voltak, s őseinknek soha meg nem bocsátható gondatlanságáról tanuskodnak, kik speculans idegenekkel spékelték, vagy engedték megspékeltetni, — hogy konyhai nyelven szóljak — magokat akkor is, midőn önmagok zsirjában főhettek volna meg. Mindenfelől, de különösen a jóakárolag civilizáló nyugat felől mindig özönlött az idegen elem, melynek természetesen helyet kellett engedni, s nevezetesen a keleti határok képezték azon részt, melyen az átellenbeni accretio paralysáltatott. Jöttek a svábok, francziák s ment a — székel; mintha a költő maga is ezen fonák állapotot gunyolta volna, midőn írja: „Advenere novi, veteres migrate coloni.“ Ránk physikailag találunk a szép czélzásu moralis ének e szavai: „Recedant vetera, nova sint omnia, corda, voces et opera!“

Ám melyik és ki az már most, — ki a szászt, szerbet, tótot, ruthént és oláhot a régi alkotmányos alapra visszaállítva, szivöket és nyelvöket ugyanazon ténykérdésekre volna képes irányzani? Vajjon ily nehéz volna-e ezt a támadhatandott székel coloniákkal is megtenni?

XIII.

A fönnebbi cikkben vázlatosan érintett-szomorú előzményekből a jövőre okulva, Magyarországon az erdélyi székel kivándorlás a viszonyok szerint mérlegelve a dolgot há-

rom uton tétethetnék hasznossá t. i. vagy a király ideiglenes de az összeülendő országgyűlés által méltánylandó intézkedése a által fiscus birtokaira nézve ; vagy egyes földes urak ajánlkozó föllépése folytán, vagy végre az országgyűlés egyenes intézkedése következtében.

Első esetben a nagy méltóságu magy. kir. helytartó-tanács nemes feladata volna az 1723-diki törvények értelmében mind a haza lakatlan vidékeinek viszonyairól egyfelől, mind székelv nemzetünk hiányosan vázolt, de mégis kellően érthető szomorú állapotáról más felől kellő tudomást szereznie, s így ő felsége a király számára azon közeg hálás szerepét elvállalnia, melyen a fejedelem tényleges jóakarátát a végrehajtásban a haza, s a szenvedő népnek egyformán kellene éreznie. Az bizonyára nemcsak a nemzet, hanem a koronás fő érdekében is feküdnék, ha birtokain nem idegen mercenariusok speculálnának a magok nem mindig tiszta érdekében, hanem honfiak nyüzsgenének azon az állam gazdaszat elősegítése és a birodalom belterjességének izmosulása érdemében ! Önként értetik, hogy székelveink és nemcsak a gyarmatosuló népeknek engedményezni szokott kiváltságokban részesülnének, s tétetnének adó- s más közterhek emelésétől ideiglenesen mentekké, de sőt positiv kisegitésekben is részesítettetnének, ha mindjárt az utólagos refusio mellett is, mert bizonyára azon üres kézzel, melylyel szegény székelvünk új állomására kiinduland, nem fogna semmi eredményre jutni; az előbbi miseriából csupán tantalusi ál-

lapotra léphetne át, hol az eszköz nélküli mozoghatás hiánya fosztaná meg attól, mitől őt fészkeben az anyag hiánya s a pálinkafőzési monopolium fosztá meg.

A második esetet azon magyarhoni magnásaink- és nagy birtokosainknak gr. Károlyiaknak, Zichyeknek, Eszterházyaknak, b. Wenkheimoknak, a székyeredetű gr. Andrássyaknak sat. volna legháládatosabb feladata érvénybe hozni, kik birtokaikat még most is per puszták et predia számlálják s azokon a baromtenyésztést inkább mint egyenes czélt üzetik a sokkal fontosabb földmivelés helyett, melynek az óriásipuszták közepébe oázonként beültetett szivós népességű gyarmatocskák lennének meleg tűzhelyei ápolói. Ugy hiszem ezen eljárás mindenik részre sokkal szebben kamatozna mint a jelen állapot, s aztán testvér nemzeteknek, s a gondatlanabb ősök jeles ivadékainak válnék örök előnyére. Kívánja ezt a hazának, csak mint pusztá territoriumnak is érdeke. Vessünk ugyanis egy tekintet például a Tiszavidékére s e tekintet elég lesz arra, hogy őseinknek valamelyik ázsiai sivatag hazája jusson eszünkbe; s hasonlitsuk össze e képét a fölvidék inkább beültetett képével vagy a birodalom nyugoti tartományaiéval s lehetlen a nagy mérvű különségen nem bámulnunk, mely terület és terület, népesség és népesség közt föltűnik. Ezen jelenség adhatott nagy részben okot arra, hogy hazánk belsejéről külföldi írók úgy szóltak, mint a vad

Afrika ismeretlen belsejéről s azt jobbára vadak s nem népek tanyájának tarták; a mi ám-bár kétes akaratu elismerés az illetők részéről, de nem minden analogia nélküli állítás. Vagy tán azt mondjátok, hogy eme puszták földművelésileg haszonvehetőkké nem válnak s azért gyarmatosítás tereül sem szolgálhatnak? Kivételesen és relative valami igazság feketnék ez állításban; de általán az is igaz, hogy Magyarhonnak épen azon területe, mely legnéptele-nebb, természetileg is művelésre van hivatva, akár a termő felületet, akár az alji viszonyokat tekintsük. Magyarhonnban természet-erőszakolta Sahara egy nyom sincs; ha néhol mutatkoznék, az gyarmat nép által ültetendő és művelendő erdőségi táblák és a Tiszából kivezetendő csatornák által hasznosíttatnék. A mi pedig a Tisza-melléki lápokat illeti, azok áldott Nil-völgyi talajjává vannak hivatva lenni; mint azt a Széchenyi-féle nagy eszme bizonyítja, mely a Tisza-szabályozás társulatban lett testté. — Próbáljatok hát uraim! a tevékeny székelylyel egyet; adjatok neki archimedi pontot, hol lábát megerősíthesse s aztán lássátok az eredményt, a mit eszközölni fog. Samnium nem volt termékeny tartomány, de a művelésre mégis fogékony levén, harcziás és szorgalmas népe áldó tartományyá varázsolta volt azt.

Végre ez ügyben az országgyűlés léphetne legsikereesebben föl, ha tudniillik felső táblai uraság és alsóparlamenti követ egyaránt az ilyen állapotok és nemzeti vállalatok nagy vethosszuságu fölfogásával, s a már kellően

megtapogatózott régi baj teljes átérzésével fogja ama szent csarnokok küszöbét átlépni, melyekben népek üdve fölött határoznak jobbra vagy balra. Én a hön sovárgott hongyülésnek a kivitelre nézve utasításokat nem adok; az tudni fog mind a gyarmatterületekről, mind azoknak kik által és mikénti beültetéséről gondoskodhatni; csak a mi itt fő, tényleges akarata s erre mielőbb ideje és alkalma legyen. Csak egyre szabadjon még a hivatottakat figyelmeztetnem, s ez az: hogy Magyarország elébb-utóbb befog teljesen gyarmatosittatni; — ez bizonyára csak idő kérdése; — már aztán, hogy ez német, cseh, zsidó, vagy oláh által történjék-e, vagy pedig a saját birtokos, a magyar, vagy-ami mindegy a székely által? csak is ez lehet kérdésünk és nem kétes választásunk tárgya!

XIV.

Midőn előbbi cikkemben általán a testvér Magyarhon ügyünkbeni tényezőihez s nevezetesen a főbirtokos osztályhoz kívántam igénytelen szavaimat intézni: úgy hiszem érthetett abból az erdélyi földaristokratia is, s midőn most ehhez vagyok bátor néhány szerény észrevételt tenni, okulhat rávitelesen belőle a magyarországi földes ur is.

Az erdélyi vármegyék, mint Tuhutumtól fogva magyar birtokok, az ország legnagyobb és szebb részét tevő birtokok urainak, a

foglaló magyaroknak lőn félreismerhetlen hivatásuk, a hon ügyeiben a vezér szerepeket úgy viselni, hogy azok, midőn ezen kis haza rendeltetési közjavát czélozák, egyszersmind az illetők kezében is biztosittassanak, abból ne hulljanak ki. Kormányos volt a magyar elem Erdély hajójának igazgatásában; tőle függött tehát ezen hajót kedvező szelek folytán úgy igazgatni, hogy e vezér-szerepre a hajó népessége által mindig méltónak és elég erősnek is ismertessék el s aztán természetesen az úgy fructificatiójánál is állásához mért elismerésben részesüljön.

Mint felelt meg az erdélyi magyarság (nem a székelység) ezen hivatásának? időket meghaladólag fog erről a történelem tanuskodni. Ezen történelem szerint világos az, hogy az erdélyi magyar elem mindig előnyben állt minden más fajok fölött; a nemzeti fejlődelmek korában pedig culminált, oly fényes polczon állott, hogy a közbirtokosból fejedelmi székre emelt egyén akaratótól függendett, ha tetszik, Erdélyt ujonnan felosztani, annak más színezetet adni, azt a maga fajának érdekében — hogy úgy mondjam — kizsákmányolni. . . .

Azonban a magyar ezt nem tette; ha nem tette, meglehet, elég humanistikus vagy politikai oka volt arra; de azt vezéri elhivatásához képest megtehetette volna, meg kellett volna tennie, hogy a maga fajára nézve legalább a status quo-t mind tartalmilag, mind birtokilag biztosította volna! Ha számra volt a harczok vészangyalának öl-

döklése miatt szüksége: ott volt a minden időben tulrajzó székely; ha jószága uratlanodott ugyanazon vagy más viszontagságok miatt el: ott volt az életrevaló testvér székely. Ne is higyjétek, hogy ő született nemes ember levén, a vármegyei ekék szarvát szégyenlette volna megfogni: a székelyben e tekintetben cincinnatusi vér buzog, melynek eke és kard voltak legtisztesebb, s csaknem egyedüli foglalkozásának tárgyai. A székely azonban e tekintetben kéllően megbecsültetve nem volt. A magyar nem igyekezett a vármegyéken e testvér fajjal bélelni magát, sőt ellenkezőleg mit tett? Országgyűlésileg határozta el, hogy a székelység egy része s aját édes földjén paraszt legyen anélkül, hogy megtért volna az eszében, most a székelyt, ha a már „glebae adstrictus“t nem, legalább a termő földről mindig tovább tolt szegény darabont-székelyt a vármegyei elhanyagolt birtokba vinni át!

Ha a nemzeti fejedelmek s velök az erdélyi magyarság arról voltak meggyőződve, hogy a náluk régen divó feudal-rendszert a székelynél is érvényre kell emelni (a szászoknál nem háborgatták az egyetemes polgári állapotot), miért hagyták meg sovány rögjei között? miért adtak okot a székelységnek a három első Báthori elleni, s hogy többet ne említsek, a II. Rákóczy György melletti mindig gyászosabb következményű mozgalmaira? . . . A székelységnek tervszerinti kihozogatásával a vármegyék felé, higyjék el magyarjaink! hálára kötelezték volna a hazát. — Ha mindennek daczára ma a

vármegyei magyarságot is Erdélyben főképen székelyek teszik; ha ők, kik Erdélyben a magyar elem hivatását mintegy öntudatlanul látszanak — most midőn a régi elem (a magyar) kihalt, kigyilkoltatott, elsatnyult, vagy ősbirtokaiból tovább volt kénytelen bizonyára a maga hibája miatt vonulni — a siker némi reményével elvállalni: az inkább a sors kedvezményének, mint a vármegyei ősbirtokosok öntudatos eljárásának tudandó be.

Ha egynéhány székely tiszttartó az ő udvaraikban ép oly becsületes mint erélyes gazdálkodás által magának is valamit szerezhett; ha egynéhány székely fiu (miben óriási akadályok voltak az ősi czimek) vármegyei jószágos leányhoz szállhatott; végre ha egypár magyar nemes valamely különös szerencsében részesült székely leánykát vitt haza (most szászokat, sőt oláh fátákat is legalább kéz alatt hazavisznek), ime csupán ezen esetlegeknek köszönhetjük azt, hogy még itt ott a vármegyében is némi ugynevezett magyarsággal, ma már inkább székelységgel találkozhatunk!

Igaz, hogy a mostani vármegyei ősbirtokosság már többé nem a régi s az újabb időknek kor- és kórszellemét nagyban örökölve, legalább részben birtokaival együtt hitelezők zsebében van; legyen azonban a dicséretes kivételekhez a székelység és saját érdekében még egynéhány szó koczkáztatva!..

XV.

Miután mindenki tudja, sőt gyakran tul-
szeretettel tapasztaltatja, hogy „prima persona
ego“, mit a székely azon közmondásban ma-
gyarit, hogy „közelebb az ing mint a zeke“,
nem fogja zokon vehetni egy testvér nemzeti-
ség sem, midőn én még az ős javadalmakkal
rendelkező vármegyei uraknál azt sürgetem,
hogy azoknak kezelését székelyekre
bizzák; mert azokhoz a székelyek legtöbb
jogczimet formálhatnak, mint vérrokonok, és
mind a haza védelmében becsülettel megöszült
nemzet, melynek ivadéakai ép oly jog és méltá-
nyossággal igényelhetik most a súlyos béke
idejében az „ager publicus“-t, mint Pom-
pejusnak érdemes rokkantjai haidan!

Mindemellett ezt eddigi czikkeimből sem
volt nehéz kinézni, hogy midőn én a két haza
figyelmét a kivándorló székelység felé terelem:
a székely nemzet ügye, minden közvetlensége
mellett is csak mintegy másodrendűnek
tűnik föl nem magas érdek mellett, mely a rész-
letesb baj megorvoslásából az államra, az or-
szágra, ennek minden osztályára s a nemzeti-
ségre háramlanék.

Például mi haszna a most inkább, mint
valaha gazdáskodó államnak, ha némely tes-
tületekről, csak mint „nemtermő puszták-
ról“ szed adót s „egynehány“ személy után
fő-pénzt; midőn szerencsés gyarmatosítás által
ugyanonnan, mint „szántóföldekről s fa-

lut képező fejenkint“ huzhatna be a pleneri non plena cassába? . . .

Mi haszna az országnak, ha nemzetgazdasága még a külföldiekének alapján is alig tesz tul? azon külföldi tartományokén, hol minden sing talaj bölesen kiszámított határokig szokott jövedelmezni?

Mi haszna a külön osztályoknak, ha a válaszfalak, melyek birtokos, kevésbbé birtokos és nem-birtokos közt léteznek, ma is oly merevek, hogy az illetők egymást gyámolítani hivatott karjai nem ölelkezhetnek, ha mint az írás találóan mondja: „egyik éhezik s a másik részeg?“ Mi haszna az aristokratának, ha zsidó arendatorok semmisítik meg udvaraikat s utoljára is ezeknek zsebjeiben maradnak? Mi haszna a birtoktalan hazai népnek ugyanekkor, midőn vigasztalólag hallja: hogy az aristokratia — minden?

Hát még a nemzetiség érdeke?! De hagyjuk ezt, nem korszerű tárgy. Vért csinálhatna azon nemzettestvéreknél, kik még e tekintetben az ifjui entusiasták korát élik . . .

Kérdésünk főfő velejére czélozva, biztos tudomás után jegyezhetem meg, hogy az erdélyi leggazdagabb mágnás zsidó kezekben már vonagló birtokait egy ifju székely gazdatiszt helyezte oly karba, melyben jelenleg valóban oly ritka példányul tündöklének. Mire juthattak volna e nélkül a tetemes birtokok?? . . . Időnkben nem föltűnő a csödre hívó harangok kongása: a kereskedők bukási szerepének fonalát régi gazdag birtokosaink vették föl! Így a

birtokok leesését a családoké követi; pedig megfordítva tiszteletteljesebb lehetne a halál! Adjátok fölöslegesen birtokaitokat székely kezekbe, s meg lehettek győződve, hogy azoknak elbitangolásátul nem éltek; ha századokig éltek is. — De én sem szólok többet e visszas állapotokról. Kiiramide, a mit egyik lap tárgyunkra vonatkozólag oly szomorú-híven ecsetel:

„Földesuraink nagyobb része hálátlan politikájú volt. Beszéltek, szónokoltak az országgyűlésen; de soha önérzetesen a nemzet gyarapítási főfő elvét nem szótték teendőjük főbbjei közé; a valósításnál pedig még alább szállt a honfias akarát.

Jószágaik kezelését tisztartóikra bízák. Terjedelmes birtokaikat oláh cselédekkel népesítették meg. . . . Tisztjeik, parancsoltak, az oláhok engedelmeskedtek, a szép jószág jövedelmezett s a földesur szépen elköltötte azt — külföldön.

Jött a vihar és elsöpörte nemcsak a vetésre szánt gabna-szemeket, de a kuriáts annak lakóit is! s az előbb kitüntetett fratile-k ültek be a kastélyokba!

Okult valamit a földesur?

Találtatnak olyanok, kiknek terjedelmes javaiból öt falu népe boldogul megélhetett volna, csak ők másod-magukkal nem tudtak megélni; kik mellett ma vagyoniilag egy uti vándor sem szégyenelheti meg magát.

Legnagyobb csapás az erdélyi magyarságra az, hogy némely főuraink a vármegyéken

egymásra adják vagy zálogositják el terjedelmes örökségeiket.

Főelőnyünk a vármegyéken eddig birtoknagyságunkból függött, nem pedig fejszámunktól. Ha ez is, mint fejszámunk, ugy meggyéritetik: akkor leáldozott a megyéken imponált magyarságnak napja!

Nem volna ugyan csapás, ha a magyar kézről magyar kézbe kerülne a birtok; de mikor olyanok lesznek urak az ősi magyar palotákban, kiknek elvök a magyar faj megtörése: akkor a jövő titka nem titok többé előttünk.

A mi jót s a magyar faj érdekében méltánylandót vármegyei uraink — sokan talán öntudatlanul — tettek, az volt, hogy jószágaik felügyeletére élet eleven székelyt választván, csaknem minden vármegyei uradalomban székelyből teltek ki a gazda tisztek. Minek most az a jó következménye, hogy azok a vármegyéken meghonosulva, egészséges magyar családokkal egészítették ki azon csorbát, mit a vármegyei magyarságon idő és gondatlanság vágott. Innét van, hogy a vármegyei magyar nemesség tulnyomó része székely eredetű. Ezen faj-reménye a szigorú jelennek egy szívósabb jövőre nézve! („Idők Tanuja“ 1862. 291. sz.)

Uraim! még tán egészen nem mult el az idő, az ősök ebbéli mulasztását kétszeres elismerést érdemlőleg helyre ütni! Igaz, hogy például az erdélyi hegyalján, hol hajdan tiszta magyar telepek állottak, most alig van, ki magyar szózatunkat megértse; de ezen je-

lenség annál inkább készítheti a maradékot arra, hogy „haec legens, intelligat.”

XVI.

Miután ekép a két testvérhon befolyásos, sőt tényező testülete előtt a székely kivándorlási ügy, eme sajgó régi baj, ha orvosi anatómiai szakértőséggel nincs is elemezve; de alkalmasint meg van tapogatva és fölismerve, s minthogy nagyon régi jegeczősedésű a baj: a per tempus történendő subcuratoria nézve is néhány út kijelölve: hátra van még, magokhoz, a patiens test organumaihoz, vagy — képnélkül szólva — a székely nemzet intelligentiájához is néhány szót intézni.

A világi osztálynak a mily nemes, szintoly háladatos teendője volna a szegény népreteget kellően fölvilágosítani és irányzani; fölvilágosítani, mi vár rája Moldva-Oláhhonban; irányzani nyugot felé, hol többet várhatna tőle a haza. A secularis status, mely általán a polgári kormányzat terén állván, a néppel a népélet a legkirívóbb s elhatározóbb mozzanatain érintkezik, s mely mint tanult falusi előljáró, vagy mint tehetős birtokos is a népélet bármily vállalatában, annál inkább a fontos kivándorlási szándéklatoknál, született és legnyomatékosabb tanácsadó, — a secularis status — mondom — ezen befolyásos, mondhatni döntő állását a közjó érdekében használni föl, lelkiismeretbeli dolognak fogja tekinteni. Megtörténhetik ugyan, hogy ezen kényes felelősséget nem

sokan hajlandók elvállalni; de a nemzet nevében kívánjuk elvállaltatni különösen azok részéről, kik székelyföldi és vármegyei birtokok is egyszersmind, s kik a megyéken vagy Magyarhonban rokoni, baráti vagy ismeretségi viszonyban állanak ottani birtokosokkal. Az elsők vármegyei birtokaikat kimenő székely munkások-, sőt colonusokkal tölténék meg, az utóbbiak pedig az elsőekkel együtt külföldi egybeköttetésöket vetnék mérlegbe. Legroszabb esetben pedig, nem lehetne-e, a két magyar haza esetlegességére is legalább annyit bizni, mennyivel a két Dunafejedelemség mindig kétes és kegyetlen fatuma kínálkozik??...

A kik azonban a népnek még sajátlagosb vezetői, kik az alsó osztályu nép között valójában az evangeliumi szó megtartó és erősítő szerepet képviselik, kikhez a nép minden ügye- és bajában mint atyjához, tanítójához, orvosához, testvéréhez folyamodik, kihez komoly s kételes vállalataiban nagyobb bizalommal fordul a nép fia, mint a görög hajdan a delphusi istenség jóstolmácsához: azok a papok. Történelmünk s társadalmi életünk elvitázhatlan tényei tanuskodnak arról, mily kiváló tiszteletben, s mily nyomatékos állásban részesült Attila táltosaitól kezdve le az utósó keresztény káplányig a magyar előtt — papja. Vallásos vonás ez a népben, mely minden rövidlátóságtól ment mély alapját azon tudomásból meríti, miszerint a nép meg van győződve, hogy a pap eme sokoldalú, magasztos feladat teljesítésére tervsze-

rint képesítettik, s aztán vallásos elhivatásánál fogva is elég őszintességgel bír, utasításait bármire nézve minden alacson privat érdekü számitástól menten tenni meg!

Ezen pár sor jellemzi a székely papság állását is. Fontos állás. Föl kell tennünk, hogy a pap hire nélkül egy hívó sem igen hagyja oda ős fészket. Mily szép alkalom a nép felvilágosítására s ha ugyancsak a kimenetel elkerülhetlen, annak irányzására! Egy kereszt-levélért való hozzá folyamodás, a hívők magán látogatása, egy hangulatfürkésző körülsétálás a helységben, s végre maga, a vallási állapotra kedvezően vagy zsibbasztóan befolyó minden körülménynek ismeretese a szószék: mind ugyanannyi alkalom, a népet kivándorlására nézve úgy tájékozni, hogy az mind magának a népnek, mind a hazának, mind a nemzetnek, mind pedig a vallásügynek minél szenvedhetőbb rövidségére történjék. — Innen világos, mily szoros közvetlenségben áll ezen kivándorlási ügy a népvezetők, illetőleg a lelkészségek lelki ismeretbeli felelősségével, mellyel Isten és a haza iránt tartoznak. A dolog fontosságának föl nem ismerése, könnyelműség, közöny, szándékos mellőzés éppen úgy sujtja a nép élén állókat, mint terheli azon nem példanélküli eljárás, mely eme téves kiolvadásra, a hazából való ezen téves kivesztése még éppen elősegítően foly be!

Értesültek-e a netaláni ilyen papi és világi emberek az oly számos szomorú tudósításokról, milyent legközelebbről a „Kronst. Z.“ is fájó

érzülettel registrál, s melyet mi is az ott künn való állapotok további jellemvonásaul ide ki-irunk, amint következik.

„Néhányan azon számos napszámosok közül, a kik e környékből és Háromszékről Oláhországba és Moldvába özönlöttek, magokkal vivén gazdasági eszközeiket, sőt némelyek igás marháikat is, azon reményben, hogy ott a gazdaságoknál és út építés körül munka-erejüket hasznosítani s egy kis pénzre fognak szert tenni, — eléhezetten, rongyosan, piszkosan érkeztek vissza s többnyire marhájok és gazdasági eszközeik nélkül! Nagyon szomoruan csalódtak az ottani földbirtokosokban, vagy igazábban: görög, szerb és zsidó haszonbérleőkben, a kik sokat ígérnek, s keveset adnak. Az idegen demoralizált országban — ugymond — nincs segély! Sok erdélyi napszámos koldulva vánszorog háztól-házhoz Oláhországban, s nem tudja hogyan jöjjön át a határszéli havasok közt ebben a kemény időben téli ruha és uti költség nélkül. Ilyen a nép! Ha egyszer át van hatva valamely kalandos eszmétől, mely kereset és könnyü életmóddal is kecsegtet, egy rakás szomoru tapasztalás szükségeltetik, hogy lemondjon saját fölkereséséről.“

Értesültetek-e az effélékről t. i. a székely nép élén állók! ti valódi néptribunok? Ha nem, ideje értesülnötök, hogy mást értesithessetek; s ha igen, akkor azt vagyok bátor töletek kérdeni: vajjon a szemetek szöktében kiözönlő népnek nyugot felé a le-írott nál nem lehetne-e kedvezőbb a

kilátása akármiféle munkaágra nézve?? Föltéve, de nem engedve meg, hogy Magyarhon felé is szánandó koldusbotra jut: vajjon mint koldusnak is nem lesz-e sorsa türhetőbb itthon saját honában?.. Vajjon nem tartozunk-e a két rossz közül a kisebbet választani? Öntsétek el anyugotra fekvő vármegyéket, szolgák, béresek, kocsisok, szolgálók — s ha a romlott emberiség oda erőszakolja őket, a kéj nemtelen közlönnyeivel: s higyjétek az istenség is több valódi jót lesz képes otthon ezen fonák állapotokból is kihozni, mint ott künn, hol a magyar fölött semmi mentőszellem nem örködik! — Tegyetek hát uraim! és pedig annyival erélyesebben, mert legalább ennyiben időtől sem szükség semmit várni...

XVII.

Még egy nem minden alap nélkül támadható kérdésre felelek: hogy t. i. vajjon a székelly maga vállalkoznék-e őszintén a nyugat felé takarodásra? miután ez által egészen új természetű terület specialitásaiba, égálji viszonyaiba, élelmódjaiba kellene beélnie magát; mi a székellyfölddel közvetlen érintkezésben lévő aldunaitartományokban, hol még a székelly havasok fenyő-gyanta-illata érzik, kevésbé érezhető.

Erre minden tétova nélkül egyenes „igen“-nel felelünk.

Voltak ugyan idők, midőn a határok felé fekvő székelly akkor, még a számhoz ará-

nyosan termett rozs kenyérét, pityókáját, izzóan olvadozó bükk-tűz által hevített nyílt kandalló alatt, vagy nyaratszakán őserdeinek üde árnyaiban elkölteni, s azt a sziklák alól kifakadó s árnyas csalitok ölén tovább zengő érnek egészséges vizével elnyomtatni, — a boldog s megelégedett élet „ne tovább”-jának tartotta, s nem cserélte volna azt föl a délibábok és a bánati kalásztenger sima honával. De ezen saturnusi idők már csak a jámbor költő világában élnek, ki a vaskor vas viszonyai közül lelkét kitépve, az egyszerű aranykor naivságain, szépségein andalog, hogy legalább pár perczig feledhesse a szomorú jelen képeit.

Oh azóta mennyit változtak idők és szokások!

Most, midőn a világ tanulmánynyá teszi az érzékek öntudatos gyönyörködtetését; midőn a tehetős példaül gyakran és egész lete nyét képező étczikkekkel rakatja meg asztalát, nem annyira azért, hogy szükség szerűen táplálkozzék, hanem inkább azért, hogy ingyének tegyen szolgálatokat: akkor bizonyosabb tapasztalatra a szegény néprétegnél s így a székelynél is alig juthat az észlelő, mint arra, hogy e nép nem azért él, hogy éljen, hanem teng azért, mert meg kell lenni. E népnél a kényelem, a szájiz, annak keresett éldelete, az öltöny, mely hatásra is számítson, az öntudatos akaratnak tárgyát nem képezik. Kinek az év egyik szakában sincs valódi nyugta, ki szakadatlan munkára látszik születve, kinek folytonos foglalkozása közt az étel

mint másodrendű dolog tűnik föl; ki eszik és iszik nem azért, mintha ebben valami czélt szándékolna, hanem azért, hogy az élet nyomorai közt tovább robotolhasson: attól ne kérdezzétek azt, hogy miképen akar élni, hanem csak azt, hogy élni a k a r - e ? Mit ér neki a szálas erdő, (pedig erre sem lesz sokáig büszke) ha gyenge tűzére egy-egy kis ágat gyalogszekéren vonszol? Mit ér neki a hűvös forrás, ha nincs mit vele elnyomtasson? Mit ér az üde egészséges levegő, ha munka és éhség a test egészségét végképen elcsigázták? A még tehetősebb előtt sokat érnek; ő Moldva-Oláhhonba sem is megy ki; de itt a kivándorlásoknál efféle izlésdus emberekről nines is szó.

S még ezekre nézve is egy kis megszakás, a mi mindent nem csak tűrhetővé, hanem kedvessé is teszi. Nézd a magyar puszták izmos fiait! a Tisza ujnyi leülepedésű zákányos vizét nektárként isszák, s a rossz, hitvány bűzös tűznél pördített bográcstól szemlátomást hizik! E sorok íróját is hűvös források között üde levegőben, mely a hegyre emelkedőnek mellét dagasztotta s a mellett gondos ellátásban nevelte a bérczes Székelyhon: ám azért itta és issza naponta is a lehető legrosszabb vizet, kiállotta a magyar puszták canicularis levegőjét, s jóízűn evett a mezőség ganaj-tűz mellett készített eledeléből.

Csak: „panem et panem“ uraim! a „circenses“-t könnyen fogna feledni a keregett élvezetektől még oly távoleső s a folytonos

egyik-másik tekintetben — nélkülözés nevelte székelly!

Csak egy intés! és ő követni fog benneteket; mély fájdalommal válik meg ugvan az ősdajkától, mely őt többé nem táplálhatja; de mégis sorsával mintegy megbékélve rajzanék szét a két testvérhonnak, mint második édes anyának kebelén. Sem nem az ő, sem nem a szülőföld egyenes vétke, hogy ezen sorsban kell részesülnie, a kedvezőtlen idők, melyek mintegy kiszámítással idézék elő a székellyeknél a proletárságot, kényszerűségei azok. Ezen időket teljesen fölismerni és azokkal szemben kellő strategiai állást foglalni tudni el — ez most a mi közvetlen feladatunk.

A hon iránti kötelmekben utólérhetlen görög nemzet mennyi gyarmatot létesített, anélkül, hogy megszűnt volna görög lenni; a nyomasztott római plebejus hányszor nem kísérté meg a kiköltözést, anélkül, hogy azért valakinek eszében megtérne, őt honhidegségről vádolni? Kiköltözik a székelly is, különösen ezen idők szerint, kiválólag, ha biztosítjátok, hogy e tény által, mint a moldva-oláh-honiaknak, magokat nemzetiségi, sőt vallási szempontokból is megtagadnia nem kell. Kiköltözik Magyarhonba, mely iránt oly fölmagasztalt fogalma van, s melyet különösen 1848 óta — megbo-csajtjátok neki — oly közös édesövének, édes anyjának tekint és tart; kiköltözik, mint oly sok szerencsés székelly fiu, kit jobb sorsa a magyar haza áldottabb vidékeire vezetve, most ot-

tan oly édes-honn érzi magát; kiköltözik, mint ebbéli dispositiójáról e sorok írójának is volt alkalma meggyőződhetni, s végre kiköltözik, mert kényszerül kiköltözni, csak hogy közvetlen előljáróitól e fontos lépésében kellő utasítást kapjon, s a fogadó részről legalább előre is annyi biztosítéka legyen, hogy munka-edzett karja és keze igénybe vétetik és üresen maradni nem fog.

Hogy a székeleyt kelet, az őshaza felé valamely nemzeti ösztönszerűség, sőt ebbéli öntudatos számítás vonzaná, és nem inkább a megörögzött ábrándos képzelet eme tartományok eldoradójáról, meg a topographiai közelség és contiguitás: oly föltevés, melyet czáfolnunk fölösleges.

XVIII.

Legyen szabad hinnünk, hogy a mondottakban kellő képét vázoltuk a gyászos szintű székeley kivándorlási ügynek. Nem volt más célom, mint a legjobb szándékkal rámutatni azon közös régi bajra, melyet a viszonyok ujmutatása szerint, ha senyvedésünket önakaratilag nem akarjuk elősegíteni, nekünk van fentartva, megorvosolni. A ki többet akar tudni, bővebben akar meggyőződni, annak azt tanácsolom, hogy: jöjj és láss!

Végzetül szabadjon egy pár jöttek és látottak a szegény székeley faj méltánylásául, pártatlan ismertetéseül közzétett sorait idéz-

nem, hogy lássa mindenki, minő szerepre hivatott faj az, melynek megmentése érdekében szerény szavainkat fölemelni elég merészek voltunk.

„Ki az erdélyi részek állapotát ismerni akarja, nem N.-Szebenbe kell sietni, ugymond az „Ország“ 70 száma — s nem elég Kolozsvárott megállapodnia, — a székelység kebelében forduljon meg az ilyen referens, mert e nép képezi az erdélyi részek mérlegében az elhatározó súlyt úgy a jelenben mint a jövőben. . . . A székelyek (kiket a szegénység, nyomor még el nem nyomott) keblében is él egy értelem, melyet csak szívökkel együtt téphetnél ki onnan, s ez mint a folyton éber lelkiismeret folytonosan ezt susogja: légy hiv hazádhoz és alkotmányodhoz; s ez élet erős faj többre is becsüli nemzetünk dicső multját, ezredéves jogait a haza vérrel és áldozatokkal fölszentelt határait, mint saját életét, s e hitéről csak a haza romjai alatt tudna lemondani. Ha ez életre való népet tekinted, Etele világhódító seregeinek sarsait ismered fel bennök; a józan értelem, az aczélakarát mutatja, hogy ők is el nem korcsosult tagjai a minden szép- és jóért lelkesülő magyar nemzetnek. A történelem bizonyítja, hogy a székely soha sem hiányzott akkor, midőn sz. István koronájának fényét kelle megvédeni: a harcz terén emberül megállotta helyét, s e mellett a szellemi művelődés mezején sem szeretett a hanyag munkások közt hátul maradni. És mégis napjainkban keve-

set emlékeznek meg róluk, s a tulsó táborban úgy számítgatnak, mint ha nem is élne többé a nemzet, mely a régi magyar királyok, az erdélyi nemzeti fejedelmek, s a későbbi habsburgi magyar királyok alatt is legfőbb erejét képezte az erdélyi részeknek. . . A székelynél az ősi tüzhelyhez való ragaszkodás elve egygyé forrt a haza egységének hitével, ez legerősebb támasza az alkotmányhű hazafiaknak Királyhágón túl ama nehéz napokra, melyek felénk közelednek.“

Mily nemes öntudat, minő politikai hitvallás! megérdemli nemcsak Magyarországot s annak teljes figyelmét; hanem ha nehéz, de hozzá méltó szerepét lejátsszodta, magát a dicső ősök által már birtokba vett mennyországot is! . . .

Királyhágón inneni hazafiak! szól egy lelkes utazó — gondoljatok többet tulanani testvéreitekkel, tekintetek körül viszonyaik között; ne tartsátok elégnek csak Kolozsvárig menni be, s néhány főrangú vagy nagyobb birtokosával megismerkedni; mert hisz azok közül többen magok sem ismerik Erdélyt, úgy a mint kellene; ne hagyjátok, hogy nyomor és inség alázza, s görbitse meg azon fajt, melynek ereje s bátorságától a harczok vérangyala is visszarettent. . . . Pedig mondhatom, a nyomor sebes léptekkel közeledik, s szivünk vérzik, ha látjuk, miként gyöngül és pusztul a hős és jószivű, de jobb sorsra érdemes székely nép. Hazánk nagyjai és törvényhozó férfiai hivatvák mentő eszközök kigondolására a nép érde-

kében, melynek élete és hivatása megmérhetlenül nagy a magyarságra. Én csak az időt jellem itt főlemlítve, hogyan válik meg nyomor miatt édes hazájától s kétségbeesett reménnyel hogyan tör át határain e nép, hogy napi élete tengése miatt azoknak vesse oda magát nyomorult szolgaként, kik saruja sziját sem volnának méltók megoldani. Legszentebb hazafi kötelesség oda működni, hogy a daliás székely nép fia ne kívánozzanak az idegenek morzsái után, s hogy szüzei bitor kéjvágyó idegenek karjai közt továbbra is ne fonnyadjanak. A lefolyt évben 14000-re teszik azok számát, kik székelyföldről Oláh-Moldvaországba költöztek! Ropant szám, főleg ha meggondoljuk, mily kevesen vagyunk. Nem lehetne-e ezen népvándorlást Magyarország néptelenebb vidékeire, hol a munkás kezek hiányát úgy is annyira érzik, irányozni?“ (Ország. 1862. 52. sz.)

„Évszázadok enyésztek el azóta — folytatja a fönnebbi lelkes utazó — hogy 40—50 ezrenként nem süttetnek a székelyek ökrei; s mi jót sem hozott rájuk az idő mostoha keze; de ők állnak megtörhetlenül s reménylenek csüggedetlenül; mert lehetetlennek tartják, hogy egy oly romlatlan nemzetet, mely testvérei mellett annyi vértontott s ontani mindig kész, oly fényes történeti mult s annyi harcz babér daczára testvérök elhagyhasson. Üssétek fel a történet legrégibb lapjait, ott áll a székely nemzet szablyájával korlátot és irányt jelezve a népuralom féktelenségeinek.

Majd megtörik, mint hunszittya nép, s megifjodva a harczok viharában, mint egy elesett, de ismét életre szólított hős, kinek ereibe élő vért bocsátanak: úgy száguld Öczöb elé testvéri kart nyujtva feléje s a hontalant Mén-Marót ellen vezeti, fölállítják a magyar hazát s fiait a székely mint oroszánokat Árpád őrizetére rendeli. — István, a szent, testőröket választ fiataliból s ezt tenni az Árpád unokái el nem mulasztják. A pártos kunokat megverik, a tatárok hosszas barangolásainak győzelmesen véget vetnek. Első Lajos alatt a szász zendülőket leültetik, s le az újabb historia lapjain a nagy Hunyadi győzelmeitől egész a közelmúlt időkig. Hányszor megujult Pongrácz vajdának a Vaskapunál 500 székelylyel 24,000 török elleni diadalma; mennyiszer a kenyérmezei fényes győzelem? És ismét a mult századi ozmán vérzés; a hóra-világkori vitéz hazafiság, burkus és franczia háborukra való kivitel sat., mind oly pontjai a történelemnek, melyeknél fölmelegül a székely kebel, s érezvén a jelen kor sokféle sanyarait, vár; de szemét biztató reménynyel egyszer smind azon nemes önérzettel veti Magyarországra, melyhez neki jogot a hazafi kötelességek hiv teljesítései s egyéb számtalan érdemei adnak.“ Ekképen egy magyarországi.

Nincs egyéb hátra nemes olvasóim! mint megszivelve az eddig irottakat, s hol a gondolat nem volt a tárgyhoz méltó, s a kifejezésben talán épen elveszett a valónak kellő kinyomata, ezt a sorok közül is kiolvassva, — tenni, tenni

lelkiismeretesen és ernyedetlenül! mert a nemzet legszívós része a proletár sorsára van kárhoztatva; mert a burjánként terjedő nyomor a nemzet teljes megsemmisítésével fenyeget; mert még ha a „Független“ programjában olvastam volna is, szent igaz marad az, hogy a szegény nép szolganépnél egyéb nem lehet; mert a nyomor tikkasztó saharáján a szabadság virágainak nincs idejük tenyészni; s mert így a székely faj elmállásával Erdély fontos hivatása Magyarhonra nézve megszűnt! S ime e pontnál menne tökéletes gyászos teljesedésbe a sz. Jósnak szava: „Multiplicasti gentem et non magnificasti laetitiam.“

Hibaigazítások : 4. lap 14. sor f. lehetőségnek helyett olv. lehetének ; — 14. l. 19. s. szolgálivá helyett : szolgálivá ; — 21. l. 16. s. rokonaik helyett : rokonaink ; — 21. l. 17. sor közügy helyett : kézügy ; — 21. l. 18. sor scheméba helyett : schizmába ; — 2°. lap 7. sor alulról : deserta helyett : deserto ; — 24. l. 14. s. a. ágazataitól helyett : agaraitól ; — 26. l. 19. sor f. leültetésében h. leültetésében ; — 29. l. 6. s. f. Desertirjét h. desertioért ; — 30. l. 13. s. a. valódi kebelre h. valódi honfi kebelre ; — 31. l. 7. sor f. számüzött h. számüzöttnek ; — 35. l. 13. s. f. hézagul h. a terjedelmes hézagon ; — 37. l. 5. s. a. főszolgái h. főlshzolgái ; — 40. l. 12. s. f. részt h. rést ; — 44. l. 2. s. a. e szó után „birtokok“ : kell még a következő : elhatározták ezen ország hivatását. Azóta ezen, az ország stb. ; — 48. l. 10. s. a. nem h. azon ; — 48. l. 4—5. s. a. testületekről h. területekről ; — 49. l. 4. s. f. alapján h. alpháján ; — 51. l. 8. s. a. faj-reménye h. fajban van reménye ; — 52. l. 10. s. a. élet után az „a“ kimarad ; — 52. l. 9. s. a. „mely“ után jön : mint hivatalnok, mint stb. ; — 53. l. 16. s. a. szó h. só ; szerepet h. szerepét ; — 54. l. 15. s. f. ismeretese h. ismertetője ; — 54. l. 4. sor a. kivesztése h. kiveszésére ; — 55. l. 8. s. a. „saját“ után jön : veszének ; — 55. l. 7. s. a. t. i. helyett : ti.

Arad, 1863.

NYOMATOTT RÉTHY LIPÓTNÁL.